

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ
ВАЗИРЛИГИ
ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ КОНСЕРВАТОРИЯСИ
“Шарқ мусиқаси” факультети
“ХАЛҚ ЧОЛГУЛАРИДА ИЖРОЧИЛИК” КАФЕДРАСИ
Гаффоров Абдужасур Абдувохид ўғли
“Ёш санъат мутахассисларини тайёрлашда мусиқа санъати ва
дирижёрлик”

“5150700 – Чолғу ижрочилиги (халқ чолғулари)” йўналиши

Бакалавр даражасини олиш учун ёзилган

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШ

Илмий-ижодий раҳбар:

доцент М. Акмалжонова

Тошкент-2017

Мавзу: “Ёш санъат мутахассисларини тайёрлашда мусиқа санъати ва дирижёрлик”

Р Е Ж А :

Кириш.....	3
I.БОБ. Мусиқа санъати ва унинг ҳаётимиздаги ўрни.....	6
1.1. Мусиқий таълим тизими ва адабиётлари хусусида.....	9
1.2. Репертуар танлашнинг тарбиявий аҳамияти.....	12
II.БОБ. Ўзбекистон давлат консерваторияси “Халқ чолғуларида ижрочилик” кафедрасидаги “Дирижёрлик” фанининг ўрни ва аҳамияти.....	17
II.1. Таниқли Ўзбекистон дирижёрлари фаолияти хусусида.....	19
II.2. Дирижёрликни эгаллаш вазифалари.	72
ХУЛОСА	77
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.	79

К И Р И Ш

Мавзунинг долзарблиги. Бугун бутун дунёда ёшлар онги ва калбини эгаллаш учун кураш кетмоқда. Бу кураш ҳарбий қурооллар билан эмас, ахборот воситалари орқали амалга оширилмоқда. Дунё бўйлаб тарқалаётган ахборотларнинг кўпи маълум мақсадларга хизмат қилаётгани сир эмас. Бундай шароитда давлатимизнинг биринчи Президенти ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш лозим, деган кўрсатмаси жуда аҳамиятлидир. Ўзига ишонган, аждодлари билан фахрланадиган, мамлакатнинг ёруғ эртасини тўла тасаввур қиладиган тенгдошларимизни тўғри йўлдан оздириш мумкин эмас. Демак, бугун маданий-маърифий машғулотларда, тадбирларда ёшларда ишонч-эътиқодни мустаҳкамлашга алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Давлатимизнинг биринчи Президенти И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида маънавият тушунчаси жуда кенг ва атрофлича ёритилган: “Инсон маънавий оламининг юксалиши билан боғлиқ ҳолда турли ҳолатлар ҳақида кўп гапириш мумкин. Лекин, мухтасар қилиб айтганда, Оллоҳнинг ўзи бизга буюрган комил инсон бўлиш, ҳалоллик ва адолат билан ҳаёт кечириш каби олижаноб фазилатларнинг маъно-мазмунини нафақат чуқур англаш, балки ана шундай хусусиятларга эга бўлиш, уларга амал қилиб яшаш – одамзотнинг маънавий бойлигини белгилаб берадиган асосий мезондир”.

Бундай улуғ кадриятларга кундалик ҳаётимизда, ўқув масканларида, ўзаро муомалада, оддий инсоний муносабатларда доимо дуч келамиз. Инсоннинг жамиятда, маҳаллада, оилада ўзини қандай тутиши, туриш-турмуши, сўз ва амаллари кўп нарсадан хабар беради. Шунинг учун ёшлар тарбиясига таъсир этувчи, уни ижобий томонга етакловчи барча воситалардан унумли фойдаланиш ўқитувчи-устозларнинг бирламчи вазифаларидан ҳисобланади. Бу борада классик композиторлар ижоди, асарларидан намуналар тинглаш, ўзлаштириш катта аҳамият касб этади. Бугунги кунда ёш авлодни миллий мафкурамиз

руҳида тарбиялаш ҳамда санъат ва бадиий ижод орқали ёшларнинг манъавий дунёсини шакллантириш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Мусиқий таълим ва тарбия назарияси ҳамда амалиёти бутун маданиятимиз билан чамбарчас боғлиқ. Инсоният маданиятининг бошқа соҳаларида бўлганидек, мусиқада ҳам унинг тараққиёт босқичларини ўрганиш жараёнида муҳим хусусиятлар ва қонуниятлар ёрқин намоён бўлади. Ўзбекистоннинг буюк давлатга айланишида таълим-тарбия ишларини оқилона йўлга қўйиш, биз каби ёшларни замонавий илм-фан, маданият, техника ютуқлари билан мунтазам таништириб бориш катта аҳамият касб этади. Чунки келажак тақдирини маънавий жихатдан етук, иродаси бақувват, замонавий фикрлайдиган юксак салоҳиятга эга кадрлар ҳал этади. Илм-фан, маданият, маърифат ҳар қандай мамлакатни юксакликка кўтаради, унинг тараққиётини таъминлайди, энг муҳими илм-маърифат инсонни комиллик сари етаклайди. Таълим-тарбияга аҳамият бериш – бу келажак ҳақида қайғуриш, юрт ва халқ истиқболини ўйлаш демакдир. Шунинг учун ҳам мамлакатимиз ҳукумати мустақилликнинг илк йиллариданоқ таълим-тарбияга алоҳида аҳамият бериб, миллий кадрлар тайёрлашни замон талаблари даражасига кўтариш масаласига жиддий эътибор билан қараб, “Таълим тўғрисида” ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” Қонунларини (1997 йил, 29 август) қабул қилди. Ўтган давр мобайнида тўпланган ижобий ишлар, ютуқлар, тажрибаларни умумлаштириш, таҳлил қилиш, йўл қўйилган камчиликларни бартараф этиш учун республикамизда мусиқий таълим ва тарбия, ижрочилик мактаблари, дирижёрлик фанининг шаклланиши, ўқув дарсликларининг бу ишдаги ўрни ҳақида имкониятимиздан келиб чиқиб, мулоҳаза юритамиз таклифлар белгилаймиз. Таниқли созандалар ижроси, дирижёрлар фаолияти, ижоди ва бугунги кундаги ёшларнинг санъат йўналишидаги, жумладан турли танловлардаги иштироки, ўрни ва вазифалари, Ўзбекистон давлат консерваторияси талабаларининг мусиқий ижрочилик,

дирижёрлик фанини эгаллаш орқали таълим-тарбияга оид ишлари юзасидан фикр билдирамиз.

Диссертациянинг мақсад ва вазифалари. Сўнгги йилларда Республикамизда маънавият, маданият ва санъатга қаратилаётган алоҳида диққат – эътибор самараси ўларок, бугун Ўзбекистон мусиқа санъатини бутун дунёга танитиш, қолаверса жаҳоннинг машҳур композиторлари ижодини ўрганиш, хусусан, Европа мумтоз мусиқаси асосчилари И.С.Бах, Л.В.Бетховен, В.А.Моцарт, Ф.Шуберт, Ф.Шопен, П.И.Чайковский, М.И.Глинка каби жаҳон мумтоз мусиқа санъатида беқиёс ўрин тутган композиторлар асарларини ўрганиш, умумий ўрта таълим мактаблари, БМСМдан бошлаб олий таълим – Ўзбекистон давлат консерваторияси ўқув машғулотларида намунали даражада келажак эгалари бўлмиш ёш авлодга етказиб бериш замонавий мусиқа ўқитувчиси олдидаги долзарб вазифалардан биридир. Шунингдек, юқорида кўрсатилган композиторларнинг бадиий қийматга эга бўлган асарларидан фойдаланган ҳолда машғулотларнинг энг муҳим фаолиятларида - мусиқа тинглаш, ўзлаштириш, ижро қилиш фаолияти орқали ўқувчи-ёшларнинг мусиқий дидини, маданиятини, инсоннинг ички мураккаб дунёси бўлмиш ватанпарварлик, меҳр-муҳаббат, орзу-умид, соғинч каби туйғуларни тўғри тарбиялаш алоҳида аҳамият касб этади. Ёшларнинг санъатга бўлган қизиқиши, санъатнинг бирор турини (хонанда, созанда, рақс) эгаллаш учун ҳаракат қилиши сўнгги йилларда авж олди, ўсди, ривожланди. Чунки ҳақиқий кўшиқ, куй, рақс – кўнгил мулки, ички туйғу, дил изҳори сифатида яратилишидир. Мазмунли кўшиқ, куй, рақс ёшларни ватанпарвар, элпарвар қилиб тарбиялашда таъсир кучи катталиги эътиборга моликдир. Шунинг учун ушбу воситалардан самарали фойдаланиш, уни ривожлантириш, биз каби ёш истеъдодларни тарбиялаб вояга етказиш, тўпланган тажрибаларни танқидий ўрганиб, тарғибот қилиш асосий мақсад ва вазифаларимизни ташкил этади.

Мавзунинг янгилиги. Чолғуларда ижро, дирижёрлик фаолияти ва мусиқа санъати орқали таълим-тарбия масаласи кам ўрганилган долзарб соҳа. Ўзбекистон давлат консерваторияси “Халқ чолғуларида ижрочилик” кафедраси таркибидаги фанларнинг самарали олиб борилишида устоз-ўқитувчиларнинг фаолиятларини таҳлил этиш, дарс ва дарсдан ташқари вақтда ўтказиладиган мусиқавий тадбирларнинг талабалар онгига таъсири, тарбиявий аҳамияти ўрганилади, ижобий ишларни кенг ёйиш ҳақида тавсиялар берилади.

Тадқиқот предмети. Ўзбекистон давлат консерваторияси “Халқ чолғуларида ижрочилик” кафедрасининг “Мутахассислик” ва “Дирижёрлик” фанларидаги ибратли фаолият турлари.

Тадқиқот объекти. Ўзбекистон давлат консерваторияси “Халқ чолғуларида ижрочилик” кафедрасидаги “Мутахассислик” ва “Дирижёрлик” фанлари дарс машғулоти, дарсликлар, ўқув қўлланмалар, синф дастурлари, дарсдан ташқари мусиқали тадбирлар самараси.

Диссертациянинг тузилиши. Кириш, икки боб, тўрт параграф, хулоса, таклифлар, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

I.БОБ. Мусиқа санъати ва унинг ҳаётимиздаги ўрни.

*Ватанимизнинг келажаги, халқимизнинг
эртанги кунни, мамлакатимизни жаҳон
ҳамжамиятидаги обрў-эътибори авваламбор
фарзандларимизнинг униб-ўсиб, улғайиб, қандай
инсон бўлиб ҳаётга кириб боришига боғлиқдир.*

*Биз бундай ўтқир ҳақиқатни ҳеч қачон
унутмаслигимиз керак.*

И.А.Каримов

Мусиқа маънавий маданиятимизнинг муҳим таркибий қисми. У жамият кишиларига маънавий гўзаллик, эстетик завқ бағишлайди. Мусиқа санъати ёш ўсмирларга табиат гўзаллиги, ижтимоий турмуш гўзаллиги кабиларга бўлган ҳавасни ўстириб, уларда қалб, сўз, ҳаракат, гўзал ахлоқан пок кишиларни тарбиялаш ва шу орқали халқнинг маданий савиясини ўстиришни мақсад қилиб қўяди. Мусиқа санъати ўзининг маънавий куч-қудрати билан машҳур шахсларнинг ҳам кўпчилигига болалигидан ҳамроҳ бўлиб келган. Улар мусиқий-маънавий бой туйғуси орқали гўзал ғоявий, фалсафий тафаккурга эришиб, ажойиб кашфиётлар яратганликларига оид тарихий мисоллар кўп

учрайди. Демак, музикаий-эстетик тарбия бутун инсоният, жамият тараққийетининг муҳим шартларидан бири, деб айтишга барча асослар бор.

Халқимиз ҳаётида музика санъати азалдан муҳим ўрин тутиб келади. Ёшларни юксак маънавий руҳида камол топтиришда бу санъат тури бошқа санъатга қараганда кучлироқ таъсир этади. Шунинг учун Мустақиллик йилларида музика санъати тарихи, аجدодлар ижоди ва фаолиятига катта аҳамият берилмоқда, ёшларга намуна сифатида ўргатилмоқда. Бу борада Ўзбекистон музика маданияти тарихида чуқур из қолдирган, кишиларнинг онги ва қалбига жуда катта таъсир кўрсатган санъаткорларнинг ижодий фаолияти ёшлар учун намуна вазифасини ўтайди.

Ўзбеклар диёри умуминсоният цивилизациясининг муҳим маънавий ўчоқларидан бири бўлган. Археологик топилмаларнинг гувоҳлик беришича, Ўзбекистон ҳудудида энг қадимий даврлардан бошлаб қўшиқчилик, рақс, музикачиллик санъати билан шуғулланиб келинган. Айниқса, Бактрия, Қадимги Хоразм, Қадимги Фарғона, Қанғ, Кушон каби дастлабки қулдорлик давлатлар ўзининг юксак маданиятига эга бўлганлиги, шу билан бирга, қўшиқчилик санъати яхши ривожланганлиги шундан далолат беради. Қадимги давлатларда қўшиқчилик санъати халқ санъати шаклида пайдо бўлиб, кейинчалик синфий жамиятга ўтиш ва ижтимоий табақаланиш натижасида унинг касбий (профессионал) шакли ажралиб чиқа бошлаган. Ўрта Осиёда эраמידан аввалги дастлабки минг йилликнинг биринчи ярмида, яъни илк темир даврида ибтидоий жамоа тузими ўзининг сўнгги босқичини ўтаб, унинг ўрнига синфий жамият юзага келганлиги назарда тутилса, унда профессионал қўшиқчилик санъатининг илк асослари бундан икки ярим минг йил аввал шакллана бошлаган дейиш мумкин. Ўзбекистон тарихидаги барча даврларда қўшиқчилик санъати орқали Ватанга садоқат, комил инсон тарбияси масалаларига катта эътибор берилган.

Қадимги Ўрта Осиё халқлари қўшиқчилик санъатининг фарқланувчи жиҳати, асосан миллий қўшиқчиликнинг шеърий ва рақс билан чамбарчас

боғлиқлиги билан тавсифланади. Шунинг учун ҳам муסיқа кўшиқчилик санъати мустиқил равишда ва бошқа санъат турларидан алоҳида тарзда пайдо бўлмасдан, маданият ва санъатнинг бошқа турлари билан узвий боғлиқликда қадр топган. Қадимги кўшиқчилик санъати жанрлари ва шакллари ранг-баранг бўлиб, улар ижтимоий турмуш, халқ анъаналари ҳамда маросимлари билан бевосита боғлиқ бўлган. Ўрта Осиё халқларининг кўшиқчилик санъати асосан мадҳиялар, аллалар, йиғи, ҳарбий чақириқлар, ибодат кўшиқлари, тантана байрамлардаги кўшиқлар тарзида намоён бўлган. Ўзбек кўшиқчилигининг тарихи жуда кўхна бўлиб, у инсониятнинг шаклланиш жараёни билан чамбарчас боғлиқдир. Кўшиқчилик санъати жамиятнинг узок тарихий даврлар давомида шаклланган ижтимоий фикри, ғоялари, дунёқараши маҳсулидир. Ёзма манбаалар нота ёзуви кашф этилишидан аввалги даврлардаги кўшиқчилик тарихи, асосан археологик топилмалар, манбаалар асосида ўрганилиши, тўлдирилиши мумкин. Кўшиқчилик санъати ўсиб-ўлғайиб келаётган ёш авлоднинг муסיқий-эстетик тарбиясидаги энг кучли воситалардан биридир. Куй, муסיқа, ашула матни, рақс ижрочилик маҳорати уйғунликда инсонга ҳар томонлама таъсир қилишни таъминлайди. Куй ва унинг муסיқий ифодаси инсоният ҳиссиётига, матн эса унинг сезгилари ва онгига таъсир этади. Кўшиқчилик санъатининг мазкур таъсири кўшиқ жўрлигисиз ижро этиладиган муסיқанинг таъсиридан кучлироқ бўлади, чунки у турмушдаги энг яқин ҳамроҳи ва руҳий озуқа бўлиб келган.

Кўшиқчилик санъати ўзбек халқининг барча қатламларига сингиб, халқимизнинг қайғу-хасратларига, хурсандчилигига, келажакка бўлган гўзал интилишлари каби ҳиссиётларга ҳамроҳ бўлиб келган. Кўшиқчилик санъати куй, усул, зарб каби қатор муסיқий воситалар орқали мазмунни ифодалаб, давлат, миллат, ирқ ажратмай инсониятга яқиндан хизмат қилиб, тарихда халқнинг эстетик ҳисси, қайғу-шодлиги, пок муҳаббати ва орзу-армонларини ифодалаган. Уларни маънавий-эстетик баҳолаш ва эстетик онгни ривожлантиришда катта

аҳамият касб этган ва бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмай, ижрочилик маҳоратлари орқали намоён этиб келмоқда. Бу борада Ўзбекистон давлат консерваторияси жамоаси, хусусан “Халқ чолғуларида ижрочилик” кафедраси профессор-ўқитувчилари талабаларга ўз билимларини аямай бериб, таълим-тарбия ишларига муносиб ҳиссаларини қўшиб келмоқдалар.

Муסיқа санъатининг эстетик тарбиявий вазифаси – ўқувчи-ёшлар маънавиятига қаратилган бўлиб, улар дунёкарашини шакллантириш, руҳий ҳолати, ахлоқий қиёфаси, эстетик қизиқиши ва тафақурини кенгайтиришда чуқур таъсир кўрсатишдан иборат. Муסיқа санъати ижтимоий маънавиятни юксалтириш, кишиларни яқинлаштириш ва сафарбар қилишда муҳим ўрин тутаети. Дунёни англаш, халқни тарбиялаш - санъатнинг реалистик характери халқпарварлик, яратувчанлик каби муносабатларни яхшилаш билан белгиланади. Муסיқа санъати нозик ва серқирра бўлиб, ҳаётимизнинг мазмунли бўлишида, кайфиятимизни кўтаришда, эзгулик томон етаклашда катта ўрин тутаети.

1.1. Муסיқий таълим тизими ва адабиётлари хусусида.

Халқ таълими келажак авлодларни тарбиялайдиган соҳа. Ёшларнинг жамиятга муносиб кадрлар бўлиб етишишида умумтаълим мактаби асосий ўринни эгаллайди. Бизнинг соҳамизда эса Болалар муסיқа ва санъат мактаблари шундай ўринни тутаети. Ўқувчи-ёшларни руҳий ва эстетик тарбиялашни янада такомиллаштириш учун қандай ишларни бажариш керак? Бу савол бизни кейинги ёш авлодни тарбиялашдек янги муҳим вазифаларни олдимизга қўяди. У ҳам бўлса, умумтаълим мактабларида “Муסיқа маданияти” дарсларини, БМСМ мактабларида муסיқа санъатини ўргатишни илмий асосга қўйиш, ёшларни муסיқий - эстетик тарбиялашдир. Демак, шуни айтиш мумкинки, куй, қўшиқ, рақсларда тарих саҳифалари, ижтимоий турмушнинг ранг-баранг олами ва муסיқавий тафаккури акс этган. Биринчи Президентимиз И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият –

енгилмас куч” асарида навқирон авлод миллий-маънавиятини юксалтиришда эстрада санъатининг бекиёс экани, ёшларнинг бадий-эстетик дидини тарбиялашга, уларни “оммавий маданият”нинг зарарли таъсиридан ҳимоялашга хизмат қилувчи пухта мусиқий асарларни яратиш ижод аҳли зиммасига бугунги кунда катта масъулият юклаши алоҳида таъкидланган. Бу борада 2008 йил 8 июлда қабул қилинган “Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009-2014 йилларга мўлжалланган Давлат дастури тўғрисида”ги Қарори мусиқий таълимни давр талабига мос тарзда такомиллаштириш, ёш авлоднинг истеъдодини ҳар томонлама камол топтириш, миллий-маданий савиясини юксалтиришда муҳим омил бўлди. Мазкур қарорнинг ҳаётга изчил тадбиқ этилиши самарасида болалар мусиқа ва санъат мактаблари фаолияти янада ривожланди. Мазкур соҳага ихтисослашган олий ва ўрта махсус таълим масканларида ўқитиш юксак мезонлар асосида йўлга қўйилиб, мусиқанинг турли жанр ва йўналишларига ихтисослашган ижодий студиялар, ижодиёт марказлари ҳам фаолият кўрсатмоқда. Санъат, спорт мамлакатлар орасидаги дўстлик ришталарини мустаҳкамлаш, бир-бирини яқиндан танишга хизмат қилади. Чунки, мусиқа санъати таржимага муҳтож эмас, уни ҳар бир халқ тушунади, фарқини ажрата олади. Ҳақиқий санъат ўлмайди, асрлар оша яшайверади. Ноёб истеъдод эгалари, санъат дарғалари, композиторлар тарихда ўзига хос бир тарзда ватани, миллати, табиати, урф-одатларини моҳирона кўрсата билганлар. Уларнинг номлари асарлардан-асрларга ўтиб бизгача етиб келган, ижод намуналари эса севиб ижро қилиниб келинади, ҳар бир авлод қалбида гўзаллик ва инсоний мукамалликка интилиш ҳис-туйғуларини уйғотади. Бошланғич таълимни эгаллаган, санъат йўлини танлаган иқтидорли ёшлар ўз билимларини ошириш, ривожлантириш, юқори поғоналарга эришиш учун ўрта касб-

хунар билим юртлари санъат соҳасидаги коллеж-лицейларда ўқишни давом эттиришга киришадилар. Бу йўналишдаги ўқув адабиётлари нашр этилганлари сони кўп эмас. Улар ҳам узвийлик ва узлуксизлик талабига жавоб бермайди, деб ҳисоблаш мумкин. Бугун бутун дунёда ёшлар онги ва қалбини эгаллаш учун кураш кетмоқда. Бу кураш ҳарбий куруллар билан эмас, ахборот воситалари орқали амалга оширилмоқда. Дунё бўйлаб тарқалаётган ахборотларнинг кўпи маълум мақсадларга хизмат қилаётгани сир эмас. Бундай шароитда давлатимиз раҳбарининг “ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш лозим”, деган кўрсатмалари жуда қўл келади. Ўзига ишонган, аждодлари билан фахрланадиган, мамлакатнинг ёруғ эртасини тўла тасаввур қиладиган тенгдошларимизни тўғри йўлдан оздириш мумкин эмас. Демак, бугун маданий-маърифий машғулотларда, тадбирларда ёшларда ишонч-эътиқодни мустаҳкамлашга алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Давлатимизнинг биринчи раҳбари И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида маънавият тушунчаси жуда кенг ва атрофлича ёритилган: “Инсон маънавий оламининг юксалиши билан боғлиқ ҳолда турли ҳолатлар ҳақида кўп гапириш мумкин. Лекин, мухтасар қилиб айтганда, Оллоҳнинг ўзи бизга буюрган комил инсон бўлиш, ҳалоллик ва адолат билан ҳаёт кечириш каби олижаноб фазилатларнинг маъно-мазмунини нафақат чуқур англаш, балки ана шундай хусусиятларга эга бўлиш, уларга амал қилиб яшаш – одамзотнинг маънавий бойлигини белгилаб берадиган асосий мезондир”. Бундай улуғ кадриятларга кундалик ҳаётимизда, мактабда, ўзаро муомалада, оддий инсоний муносабатларда доимо дуч келамиз. Инсоннинг жамиятда, маҳаллада, оилада ўзини қандай тутиши, туриш-турмуши, сўз ва амаллари кўп нарсадан ҳабар беради. Шунинг учун ёшлар тарбиясига таъсир этувчи, уни ижобий томонга етакловчи барча воситалардан унумли фойдаланиш ўқитувчи-устозларнинг бирламчи вазифаларидан ҳисобланади. Бу борада классик

композиторлар ижоди, мумтоз асарлар ижроси, ҳофизлар ижодидан намуналар тинглаш, ўзлаштириш катта аҳамият касб этади. Мамлакатимиз ижтимоий тараққиётининг ҳозирги босқичидаги энг муҳим масалалардан бири фуқаролар сиёсий маданияти, ижтимоий фаоллигини, ҳуқуқий онгини ошириш орқали уларда жамиятда, дунёда содир бўлаётган турли воқеа-ҳодисаларга тўғри муносабатни шакллантиришдан иборатдир. Бу эса мамлакатимизда демократик кадриятларнинг қарор топиши, эркин, фуқаровий, ҳуқуқий жамият барпо этишга имкон беради. Маданият ва санъатнинг, хусусан, муסיқа ва кўшиқчилик санъатининг фуқароларга ватанпарварлик ғоясини сингдиришдаги ўрни бекиёс.

“Жисмонан бақувват ва маънавий жиҳатдан соғлом авлодни камол топтириш – устувор вазифамиздир”.

Ш.Мирзиеёв

I.2. Репертуар танлашнинг тарбиявий аҳамияти.

Мамлакатимиз ўзининг миллий мустақиллигини кўлга киритгандан бошлаб халқимизнинг, урф-одатлари, маросимлари ва анъаналарига берилаётган эътибор, уларни тиклаш, сақлаш ва кейинги авлодга етказиш йўлида самарали сайъи ҳаракатлар олиб борилмоқда. Зеро, юртимизнинг келажаги бўлган ёш авлодни энг аввало миллий анъаналар, ўтмишимизга ҳурмат, тарихимиз билан ғурурланиш руҳида тарбиялаш масалаларига давлатимиз томонидан эътибор берилиши мамлакат ва миллат учун нақадар муҳимлигини белгилайди. Шу ўринда анъаналарни ёшларга етказиш йўлида турли сайи-ҳаракатлар амалга оширилмоқда. Бу борада “Устоз-шогирд” анъанасининг давом этирилиши ёшларга сабоқ беришнинг ўзига хос кўринишларидан биридир.

Халқимизнинг маданий ҳаётида санъатга бўлган ҳурмат алоҳида аҳамият касб этади. Ҳар бир санъатнинг ўз қонун қоидалари бор. Санъаткор борки, у

Ўзининг меҳнат маҳсулини, усул ва урфларини шогирдларига ўргатиб, ўзидан из қолдиришни истайди.

Халқимизда “Устоз кўрмаган шогирд ҳар мақомга йўрғалар”,- деган гап бор. Ҳар касбнинг ўз усталари бўлгани каби Устозлар ишини авлоддан-авлодга етказувчи издошлар, ўринбосарлар, қисқа қилиб айтганда, шогирдларнинг ҳам бўлиши табиий. Ўз касбининг устаси бўлган Устозлар ўзларининг бебаҳо ҳунарларини ўзи билан олиб кетмаслиги баробарида ўша ҳунарни шогирдларга ўргатади. Ўз навбатида шогирдлар ҳам Устоздан ўрганган ҳунарни ривожлантириб, ўз имконияти даражасида кейинги авлод шогирдларини етиштириб чиқаради. Устоз - шогирдлик айниқса, бизнинг миллий минталитетимизга хос анъанадир. Санъат, хусусан, мусиқий ижрочилик, кўшиқчилик, рақслардаги мазкур анъана борасида катта тажрибага эгамиз.

Лекин, биринчи Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганларидек: “Агар инсоннинг қулоғи енгил елпи, тумтароқ оҳангларга ўрганиб қолса бора-бора унинг бадий диди, мусиқа маданияти пасайиб кетиши унинг маънавий оламини сохта тушунчалар эгаллаб олиши ҳам ҳеч гап эмас. Охир оқибатда бундай одам “Шашмақом” сингари миллий меросимизнинг ноёб дурдоналарини ҳам Моцарт, Бетховен, Бах ва Чайковский каби дунё тан олган буюк композиторларнинг асарларини ҳам қабул қилиши қийин бўлади. Бундай ҳолатларни олдини олиш учун санъаткорлар орасида соғлом ижодий муҳит ташкил этиш, ўсиб келаётган ёш авлоднинг маънавий олами ва маданий савиясини юксалтириш, ёшларимизнинг миллий ва жаҳон мусиқа маданиятининг мумтоз асарлари билан уларнинг кайфияти ва интилишларига мос келадиган замонавий эстрада санъати намуналаридан кенг баҳраманд бўлиш учун зарур шарт-шароитлар яратиш мусиқий таълимни янада ривожлантириш масалалари ўта муҳим аҳамият касб этади”. Демак, ёш авлодни ҳар томонлама етук, юксак маънавиятли, кенг дунёқарашли қилиб тарбиялашда мактабда ўқитиладиган барча фанлар қатори “Мусиқа маданияти” дарслари

ундан кейинги таълим жараёнидаги мусиқа ижрочилиги, хусусан ЎзДКдаги “Мутахассислик” ва “Дирижёрлик” фанларини тўғри ва тўлиқ, мукаммал ўзлаштириш ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Чунки мусиқа дарслари ўқувчиларнинг эстетик ва ахлоқий тарбиясига ижобий таъсир кўрсатади ва уларни баркамол шахс бўлиб етишишига замин яратади. Буюк ижодкорлар ҳақида машғулотлар ўтказишда кўп маълумотларга эга бўлиш керак. Бундай маълумотларни тўплаш учун мусиқий энциклопедия, дарслик, ўқув қўлланмалар, вақтли матбуот саҳифалари, интернет материалларидан тўғри ва самарали фойдаланиш талаб этилади. Берилаётган маълумотлар уларнинг ижод қилган асарлари билан уйғунликда олиб борилиши тасаввурнинг кенгайишига, ижодкорнинг ёшлиги, қизиқиши, дастлабки ижод намуналари, меҳнатлари, устозлари ҳақида билимга эга бўлишларига имкон яратади. Санъаткор устозларимиз билим ва тажрибаларига мурожаат қилиш ҳамда улар билан турли мусиқий тадбирлар ва ижодий учрашувлар давомида мулоқатда бўлиш ноёб ва ишончли маълумотлар тўплаш имконини беради. Мамалакатимиз мустақилликка эришганидан сўнг бу соҳанинг равнақи учун Республикамизда жуда кўп самарали ишлар амалга оширилди. Мусиқий ижрочилик масалаларига бағишлаб кўплаб илмий-амалий конференциялар, семинарлар ва бошқа тадбирлар ўтказилди, долзарб масала бўлган мутахассис кадрлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратилди. Аждодларимиз қолдирган маънавий меросдан тўғри ва унумли фойдаланиш натижасида “Устоз-шогирд одоби” модели асосида ўқувчи ёшларнинг шахсий ва касбий фазилатларида қуйидаги ижобий ўзгаришлар рўй берди: аждодларимиз маънавий меросига бўлган ҳурмат - эътибор кучайди; ўз ота –онасига, устозига, ўртоқларига, касбига бўлган ҳурмат ошди.

Лекин, бу борада қилинадиган ишлар кўлами кенг. Устоз осон йўл билан мураккаб билимларни шогирдларига ўргата олиши, уларни жамлай билиш ва бошқариш истеъдодига эга бўлиши муҳим. Мустаҳкам иродаси билан

шогирдлар орасида обрў орттириши, билимдонлиги, муомала ва мулоқотдаги одоби билан шогирдларга ибрат бўлиши, шогирдни иймон эътиқодга, фаол ҳаётий жараёнларга йўналтириш қобилияти, ташаббусга, ижодга илхомлантира олиши талаб этилади.

Ўсмир ёшларга миллий ғурур тушунчасини сингдириш ҳозирги куннинг энг долзарб масалаларидан бири. Уларни шахс сифатида шаклланишлари, дунёқарашларини бойитиш ҳамда маънавий-ахлоқий сифатларини ўстиришда, миллий ўзликни англашларида халқ бадиий ижоди, жумладан турли чолғуларда мусиқий ижро, кўшиқ ижрочилиги муҳим ўрин тутди. Илмий манбаларда эътироф этилишича ҳар бир шахс 2500 дан ортиқ ҳислатларни ўзида мужассамлаштиради.

Бу эса ўқувчи-ёшларда таълим-тарбиянинг осон кечмаслиги, унга яраша тинмай меҳнат қилиш, мустақил шуғулланиш лозимлигини ўргатади.

Фаробийнинг “Музыка ҳақида катта китоб” кўп жилди асари Ўрта асрнинг йирик музикашуноси сифатида уни машҳур қилди. У музыка илмини назарий, амалий жиҳатдан ёритиб, музикани инсон ахлоқини тарбияловчи сихат саломатлигини мустаҳкамловчи восита деб қараган. Унинг музыка соҳасида қолдирган мероси музыка маданияти тарихида муҳим аҳамиятга моликдир.

Фаробийнинг таълим-тарбия йўллари, усуллари воситалри ҳақидаги қарашлари ҳам қимматлидир. У инсонда гўзал фазилатлар икки йўл – таълим ва тарбия йўли билан ҳосил қилинади. Таълим назарий фазилатларини бирлаштиради, тарбия эса туғма фазилат – назарий билимлар ва амалий касб - ҳунар, хулқ одоб фазилатларини бирлаштиради. Таълим сўз ва ўрганиш билан тарбия эса амалий иш, тажриба билан амалга оширилади, дейди. Ҳар иккаласи бирлашса етуклик намоён бўлади, аммо бу етуклик билим ва амалий кўникмаларни қай даражада ўрганганлигига қараб пайдо бўлади, деб кўрсатади.

Фаробий таълимда барча фанларнинг назарий асослари ўрганилса, тарбияда маънавий – ахлоқий қоидалар, одоб меъёрлари ўрганилади, касб-

ҳунарга оид малакалар ҳосил қилинади, деб уқтиради.

Бу муҳим вазифа тажрибали тарбиячилар томонидан таълим-тарбиянинг турли услублари ёрдамида амалга оширилади. Фаробий таълим – тарбия ишларини икки йўл билан амалга оширишни назарда тутди.

“Амалий фазилатлар ва амалий санъат (касб-ҳунар)лар ва уларни бажаришга одатланиш масаласи”га келганда, бу одат икки йўл билан ҳосил қилинади: булардан биринчиси – қаноатбахш сўзлар, чорловчи, илхомлантирувчи сўзлар ёрдамида одат ҳосил қилинади, малакалар вужудга келтирилади, одамдаги ғайрат, қасд-интилиш ҳаракатга айлантдирилади.

Иккинчи йўл (ёки усул) – мажбур этиш йўли. Бу усул гапга қўнмовчи, қайсар шаҳарликлар ва бошқа саҳройи халқларга нисбатан қўлланилади. Чунки улар ўз истакларича сўз билан ғайратга кирадиганлардан эмаслар. Улардан бирортаси назарий билимларни ўрганишга киришса, унинг фазилати яхши бўлади. Касб ҳунарларни ва жузъий санъатларни эгаллашга интилиш бўлмаса, бундай одамларни мажбур этмаслик керак. Чунки шаҳар халқларига тарбия беришдан мақсад – уларни фазилат эгаси қилиб ва санъат аҳлларига айлантиришдир.

Демак, Фаробий таълим – тарбияда рағбатлантириш, одатлантириш, мажбур этиш методларини илгари сурган. Ҳар иккала усул ҳам пировардида инсонни ҳар томонлама камолга етказиш мақсадини кўзлайди.

Хулоса қилиб айтганда Фаробий педагогик таълимотининг асосида комил инсонни шакллантириш, инсонни ўз моҳияти билан ижтимоий, яъни фақат жамиятда, ўзаро муносабатлар жараёнида комилликка эришади, деган фалсафий қараши ётади.

Инсоннинг камолга етишида ҳам ақли, ҳам ахлоқий тарбиянинг ўзаро алоқаси муҳим аҳамият касб этади. Бунда Фаробий тавсия этган таълим – тарбия усуллари ҳозирги даврда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаганлиги билан диққатга сазовордир. Бундан устоз-домлаларимиз унумли фойдаланмоқдалар,

биз каби талаба-ёшлар ўз олдларидаги вазифаларни тўғри тушуниб, масъулиятни ҳис этиб, касбларига алоҳида эътибор билан қарамқдалар. Кўп ёшларимиз орзу қилган Ўзбекистон давлат консерваториясида ўқиш жараёнида фаоллик кўрсатиб, турли тадбирлар, конференциялар, синф концертларида иштирок этиб бунга ўзимиз гувоҳмиз.

Ш.Боб. Ўзбекистон давлат консерваторияси “Халқ чолғуларида ижрочилик” кафедрасидаги “Дирижёрлик” фанининг ўрни ва аҳамияти.

Дирижерлик санъати ижодий фаолиятнинг энг ноёб тури, у бевосита дирижернинг ижрочи-созандалар жамоаси билан уйғун муносабатларда вужудга келади. Дирижер чолғучи-созандалар, хонандалар, режиссерлар каби асарнинг ғоявий мазмунини очиб беришда фаол иштирок этувчи санъаткорлар билан ҳамкорликда фаолият юритади. Дирижерлик санъати бениҳоя мураккаб ва кўп қиррали бўлиб, ҳар томонлама мукамал билимлар эгаси бўлишни, бир олам вазифаларни таҳлил этиб, уни бир мақсад йўлида тенг тақсимлай олишни, бутун ижрочилар жамоасининг талқинини бирлаштиришдек маъсулиятни қамраб олади. Дирижёрлик санъати ўзининг бадиий мукамаллиги билан ажралиб туради. У ҳозирги кунда ижрочилик санъатининг энг долзарб соҳаларидан бири, миллий мафқуранинг ривож топишида маънавиятимизнинг муҳим жабҳаларидан бирига айланган.

Дирижёрлик – мусиқа санъатининг энг машаққатли турларидан бири бўлиб, мусиқа назарияси ва тарихи, гармония, полифония ва бошқа санъатлар, шунингдек, психология соҳаларида кенг билимларга эга бўлишни талаб қилади. Ўқиш жараёнида мунтазам ўз устида кунт билан ишлаш бошловчи, ёш дирижёрга бу билимларни эгаллашга имкон яратади. Оркестр жамоалари ишларини ташкил этишда дирижёрликнинг бошланғич билим, малакалари, мануал техника (дастлабки ифода ҳаракатларини) эгаллаш муҳим ўрин тутади.

Дирижёрлик схемалари, мусиқий асар темпи, ритм, ньюанси, мазмунини талқин этишнинг дастлабки ва муҳим қоидаларини ифодалашни ўзлаштиришда Ўзбекистон давлат консерваторияси “Халқ чолғуларида ижрочилик” кафедрасидаги “Дирижёрлик” фанинг алоҳида ўрни ва аҳамияти бор.

Сўнгги йилларда мусиқий ижрочилик, репертуар, ижро маҳорати ўси, ривожланди, мураккаблашди. Шунинг учун ушбу фанда эгалланган билим, малака ва кўникмалар талабаларнинг келгуси фаолиятларида муҳим ўрин тутди. Дастлабки эгалланган билим оркестр жамоалари ишини бошқариш, ижро маҳоратини ошириш, асарни талқин этишда муҳим босқич ҳисобланади.

Дирижёрликни эгаллашга киришган талабаларнинг кенг кўламда мусиқий таълим, тарбия, ифода этиш каби мазмундаги маъруза ва амалий машғулотларни ўзлаштиришда асосий эътибор дирижёрликнинг дастлабки ҳолатидан бошланиб (постановка, афтакт, турли ўлчовдаги асарлар, метро-ритмик тузилма, товуш кучи, ижро суръати, штрихлар, акцент, синкопа, фермата, паузалар, партитура билан ишлаш) мураккаб асарларни таҳлил қилиш, ёд олиш кабиларни ўз ичига олади. Ушбу мураккаб фаолиятга киришишда мусиқий назарий фанлар мажмуини эгаллаш (асар жанри, лад, аккорд, учтовушликлар, партитура ёзувини ўқий олиш, идрок қилиш) ҳам муҳим вазифалардан ҳисобланади. Эгалланган назарий билимларни амалда қўллай олиш малакалари эгалланади. Оркестр жамоасини ташкил этувчи чолғулар, гуруҳлар, ижро услублари, партитура тартиби кабиларни ўзлаштириш тавсия этилади. Машғулотлар жараёнида ноанъанавий ўқитиш усуллари (аклий ҳужум, бахс-мунозара, таҳлил, теле-радио, аудио, видео, санъаткорлар ижроси, дирижёрлар чиқишлари кабилардан) ижодий фойдаланиш ҳам катта аҳамият касб этади. Ўқув жараёнида ушбу фанни пухта ўзлаштирган талабалар оркестр жамоалари билан ишлаш босқичлари малакаларини эгаллаб, келгусида бадий ижрочилик бўйича кенг тасаввур, асарлар талқини, жанрлар ҳақида назарий билим, ташкилотчи--раҳбар кўникмасига эга бўладилар, оркестр жамоалари

ишини ташкил қилишда қийналмайдилар. Бунинг учун талаба- ёшлар ушбу фанни эгаллашларида дастлабки билим, малакаларни мустаҳкамлаш, ижодий фаолиятга тайёргарлик кўриш, дирижёрлик тарихи, дирижёр ҳаракатининг моҳияти, дастлабки ҳолати, ауфтакт, турли ҳиссали ўлчовларга дирижёрлик қилиш маҳорати, асарнинг метр-ритмик тузилмаси, товуш кучи, ижро суръати, штрихларни ифодалаш, акцент, синкопа, фермата, паузаларга риоя қилиш, партитура билан дирижёрлик қилиш, асосий ифода воситаларини мукамал ўзлаштириш талаб этилади. Бу борада Ўзбекистонда фаолият олиб борган ва бораётган таниқли дирижёрлар ижодидан ўрнак олиш, таҳлил қилиш, ижодий ёндошиш муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Қуйида ушбуларни таҳлил қилиб кўрамыз.

II.БОБ.1. Таниқли Ўзбекистон дирижёрлари фаолияти хусусида.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда оламшумул – улуғвор ишлар амалга оширилди, миллий қадриятларни ўрганишга кенг ўрин берилди. Миллий маънавиятимиз, қадриятларимиз тикланиб, аждодларимизнинг бой маданий меросидан ижодий фойдаланиш имкони яратилди. Масалан: “Республикада мусиқий таълимнинг маданият ва санъат билим юртли фаолиятини яхшилаш тўғрисида” (1996 йил 31 декабрь), “Таълим тўғрисида” (1997 йил 29 август), “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида” (1997 йил 29 август) ва бир қатор Қонун ва фармонлар ўқув-тарбия жараёни сифатини жаҳон мезонлари даражасига кўтариш, ёшларга миллий ва умуминсоний қадриятларни идрок этиш мафкураси асосида уларни Ватанга меҳр-мухаббат, мустақиллик ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш, ўқув масканларида ўқитилаётган ҳар бир фаннинг асосини ташкил этиши каби узлуксиз таълим тизими жорий қилинди.

Маданият ва санъатнинг барча турлари каби мусиқий ижрочилик санъати ҳам кенг ривожланиб бормоқда. Республикада ёш санъат тури ҳисобланмиш ижрочилик қирраларидан бири бўлган – **«Дирижёрлик санъати»** бугунги кунда ривожланиш йўлидан дадил бормоқда. Ўзбекистонда дирижёрлик санъатини йўлга қўйиш, миллий кадрлар

тайёрлаш вазифасини бажаришда жонбозлик кўрсатган санъаткорларнинг айримларини тилга оламиз.

Ўзбекистоннинг машҳур ва таникли ўзбек дирижерларидан бир гуруҳи:

Мухтор Ашрафий

(1912–1975)

Ўзбекистон дирижёрлик санъати XX асрнинг 30-йилларидан бошлаб ривожланиш даврига кирган бўлса, ўзбек мусиқа санъатининг ривожига катта ҳисса қўшган композитор, дирижёр, устоз, жамоат арбоби Мухтор Ашрафий номи биринчилар қаторида тилга олинади. Халқ артисти, Давлат ва халқаро мукофотлар совриндори, профессор Мухтор Ашрафий 1912 йил 11 июнда қадимги ва навқирон Бухоро шаҳрида кўпчиликка таниш бўлган хонанда ва созанда оиласида таваллуд топди. Ашрафжон дуторчининг уйида, унинг дўстлари, замонасининг машҳур созанда ва хонандалари бўлмиш Ота Жалол, Ота Ғиёс, уста Ҳалим Ибодов, Тоҳиржон Давлатзода ва бошқалар йиғилишиб, халқ кўшиқлари, куйлари, рақс наволарини, ҳамда соатлаб ижро этиладиган мақом куйларини машқ қилишар, ижодий тортишувлар ва ажойиб суҳбатлар ўтказар эдилар. Ёш Мухтор, бутун вужуди билан тинглар, мусиқага бўлган ҳаваси борган сари ортиб, ҳозир эшитган куй-кўшиқларни ёдлаб олишга интилар эди. Буни кўрган отаси ўғлига дутор чалиш сирларини ўргатади. Вақт ўтиши билан 1928 йилда у Самарқанд шаҳридаги мусиқа ва хореография институтига ўқишга киради. Бу ерда у ажойиб рус мусиқа билимдони, этнограф

ва композитор Николай Назарович Мироновдан композиторлик ва дирижёрлик санъати сирларини ўрганади. Ёш бўлишига қарамай композитор сифатида қатор кўшиқлар, кўп овоз учун хор асарларини яратади. Дирижёр сифатида биринчи бор 1929 йилда Самарқанд шаҳрида ташкил топган симфоник оркестр билан яқиндан танишиб, концертлар уюштиради. Бундан ташқари у Самарқанд шаҳри радиокомитетида бадиий раҳбар ҳамда ўзбек мусиқали театрда дирижёр лавозимида меҳнат қилади. Шунинг учун ҳам у институтни 1930 йили тугатгандан сўнг Тошкент шаҳридаги Ўзбек Давлат мусиқали театрга бадиий раҳбар ва бош дирижёр этиб тайинланади. Бу ерда унинг бастакорлик ва дирижёрлик фаолиятининг ривожига катта имкониятлар туғилади. Ёш композитор ўзининг биринчи асари бўлмиш «Қурилиш маршини» симфоник оркестр учун 1932 йилда яратади. Бундан илҳомланган композитор Комил Яшиннинг «Ичкарида» драмасига мусиқа басталайди. Бунинг моҳияти шунда эдики, М. Ашрафий ўзбек мусиқали драма театри тарихида биринчи бўлиб одатдаги халқ чолғу ансамбли ўрнига симфоник оркестрни ишлатди. Композитор бу ишлар билан чекланиб қолмай, йирик мусиқа жанрларида ҳам асарлар ижод этди. Улуғ грузин шоири Шота Руставелининг «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» поэмаси асосида симфоник поэма, «Ватан баҳори» хужжатли фильмга мусиқа басталайди. М. Ашрафий бу йиллар давомида бастакорлик ва дирижёрлик маҳоратини оширишда катта ютуқларга эришди. Бундай муваффақиятлар бошқа санъаткорларни қониқтириши мумкин, бироқ Ашрафийни қониқтирмасди. Шунинг учун у ўзининг назарий билимини янада ошириш ва композиторлик илмини мукаммаллаштириш ниятида Москва консерваторияси қошида очилган опера студиясига ўқишга киради (1934 й.). Бу билим масканида 4 йил давомида таниқли композитор ва ажойиб педагог Сергей Никифорович Василенко раҳбарлигида мураккаб мусиқа жанрларини пухта эгаллайди. 1937 йили Москвада Ўзбекистон адабиёти ва санъати декадаси ўтказилиб, М. Ашрафий шу декаданинг асосий дирижёри сифатида катта

ютукларга эришади. Декадани юқори савияда муваффақиятли ўтказишдаги хизматлари учун М. Ашрафий «Хурмат белгиси» ордени, ҳамда «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» фахрий унвонига сазовор бўлади.

1939 йили М. Ашрафий ўзининг севимли устози С. Василенко билан ҳамкорликда биринчи ўзбек миллий «Бўрон» операсини (либретто Комил Яшин) тугатиб, сахнада ўзи дирижёрлик қилиб, кенг халқ оммасига ҳавола этади.. «Бўрон» операсининг моҳияти яна шунда бўлдики, операнинг премьераси кундан эътиборан ўзбек давлат мусиқали театри Ўзбекистон Давлат опера ва балет (ҳозирги А. Навоий номидаги) театрга айлантирилди. Операни жамоатчилик зўр хурсандчилик билан кутиб олди. Композитор ва дирижёр Ашрафийнинг опера санъати ривожига қўшган улкан хизмати учун ҳукуматимиз уни «Меҳнат қизил байроғи» ордени ва «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонлари билан тақдирлади.

М. Ашрафийнинг 30–40 йиллар ичида ўзбек давлат опера ва балет театри сахнасида дирижёр сифатида Н. Рославецнинг «Шохида», Е. Брусиловскийнинг «Гуландом» биринчи балетлари ва биринчи бор қўйилган «Эл тарғин» операси, М. Магомаевнинг «Наргиз», Р. Глиэр ва Т. Содиқовларнинг «Лайли ва Мажнун», О. Чишкониинг «Маҳмуд Торобий», А. Козловскийнинг «Улуғбек» операларини сахналаштириш республикамиз ҳаётидаги муҳим воқеа бўлди.

Уруш йилларида М. Ашрафийнинг ижод булоғи янада қайнаб кўплаб ватанпарварлик руҳидаги ажойиб асарларни яратди. А. Козловский билан ҳамкорликда хор ва симфоник оркестр учун «Улуғ комиссар» кантатасини, пуфлама (духовой) оркестр учун «Ўзбекистон» номли юриш (поход) марши, «Гантанали марш» ва қатор кўшиқлар: «Қасам», «Ватан ўғлони», «Мен жангга кираман», «Жангда жасур бўл», «Ширин забона айтинг», «Айлар сени», «Кел», «Арзимни ёра айтинг» ва бошқаларни ижод этди. Бундан ташқари М. Ашрафий мусиқа жанрининг энг қийин ва мураккаб шакли ҳисобланган симфония соҳасида ҳам катта ютуқларга эришди. Унинг биринчи «Қахрамонлик

симфонияси» (1942 й), ўзбек композиторларидан биринчи бор мурожаат этилиши, муаллиф раҳбарлигида тингловчиларга ҳавола этилиб, катта муваффақият қозонди. Ушбу симфония 1943–1944 йилларда муаллиф раҳбарлигида Москвада ҳам ижро этилиб шухрат қозонди. 1945 йилда эса ўзбек композиторининг симфонияси америкалик дирижёр Макс Гоберман бошчилигида АҚШ да ҳам ижро этилди. Натижада М. Ашрафий Иттифоқ давлат мукофотига сазовор бўлди.

Урушнинг суронли йиллари давом этаётгани учун бу мукофот пули композитор томонидан танк ва самолётлар яшаш учун фронтга ҳадя этилди.

«Қахрамонлик симфонияси»нинг улкан муваффақиятларидан рухланган композитор 1944 йили ўзининг «Ғолибларга шон-шарафлар» номли иккинчи симфониясини яратди. Бу асар ҳам муаллиф раҳбарлигида катта тантана билан ижро этилди. Шуниси қизиқарлики, М. Ашрафий юқорида қайд қилинган ўнлаб йирик мусиқа асарлари муаллифи бўлатуриб, опера ва балет театрининг бош дирижёри сифатида қанчадан-қанча опера ва балетларга дирижёрлик қилган улкан санъаткор, ўзининг дирижёрлик маҳоратини янада мукаммаллаштириш ва ўстириш ниятида у Ленинград консерваториясининг дирижёрлик факультетининг сиртки бўлимига ўқишга киради. Бу ерда у таниқли дирижёр Борис Хайкин раҳбарлигида дирижёрлик маҳоратини ошириб, консерватория қошидаги опера студиясида Ж. Бизенинг «Кармен» операсини сахналаштиради. Диплом иши учун Дж. Вердининг «Аида» операсини олиб, уни Киров номидаги опера ва балет театрида катта муваффақият билан ёқлайди. Шундай қилиб, у симфоник дирижёрлик мутахассислиги бўйича Ленинград консерваториясининг дипломига 1948 йилда эга бўлади. Кейинчалик у Россиянинг шухрат қозонган театрлари сахнасида неча бор концертлар берди. Иттифоқ катта опера театри сахнасида машҳур хонанда Ирина Архипова иштирокида Ж. Бизенинг «Кармен» операсига дирижёрлик қилди. 1950 йилларда у симфоник оркестр билан Болтиқ бўйи, Кавказ минерал сувларида, Украина, Ўрта Осиё

шахарларида ва Озорбайжонда қизикарли концертлар ўтказиб шухрат қозонди. Бундан ташқари М. Ашрафий жуда кўп созандалар, хонандалар ва дирижёрларга устозлик қилган. Кейинчалик улар устозлари номини хурмат билан тилга оладилар. М.: А. Навоий номидаги театрнинг бир қатор дирижёрлари Иттифок халқ артисти Дилбар Абдурахмонова, Ўзбекистон халқ артистлари Абдуғани Абдуқаюмов, Хамид Шамсутдинов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Фазлитдин Ёқубжонов, дирижёр Александр Серебряник, Муқимий номидаги муסיқий театр дирижёрлари — Ўзбекистон халқ артисти Наби Халилов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Эргаш Тошматов, Тошкент оперетта театрининг бош дирижёри Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Ботир Расулов, Т. Жалилов номидаги академик халқ чолғулари оркестрининг бош дирижёри ва бадиий раҳбари бўлиб фаолият юритган Ўзбекистон халқ артисти Форуқ Содиков, Ўзбекистон Давлат консерваториясида ёшларга дирижёрликдан сабоқ берган Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Ғани Тўлаганов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Қувонч Усмонов ва бошқалар бор.

1951 йилда Москвада иккинчи маротаба Ўзбекистон адабиёти ва санъати декадаси ўтказилиб, унга бадиий раҳбар ва бош дирижёр этиб М. Ашрафий тайинланади. У хар галдагидек бу муқаддас ва шарафли ишга пухта, хар томонлама тайёргарлик кўриб, талабчан Москва томошабинлари олдида ушбу тадбирнинг муваффақиятли ўтишига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшади. Булардан ташқари у Бош Туркман канали қурилишига бағишланган ўзининг янги асари «Бахт ҳақида кўшиқ» кантатасини катта муваффақият билан ижро этади. Унинг бу асари учун Иттифок давлат мукофоти ва «Иттифок халқ артисти» фахрий унвонига сазовар бўлади. Бундай улкан ютуқлардан илҳомланган композитор С. Н. Василенко билан ҳамкорликда Катта Фарғона канали иштирокчиларига бағишланган «Улуғ канал» операсини, иккинчи тахрири билан «Бахтлар водийси» операсини яратиб катта тахсинларга сазовор

бўлади. М. Ашрафий самарали педагогик фаолияти учун 1953 йилда профессор унвонига сазовор бўлди. 1958–1959 йиллар мобайнида М. Ашрафий ўзининг учинчи операси «Дилором»ни яратади. Унинг мустақил ижодий етуклик даври шу операдан бошланади. Бу опера композитор томонидан мустақил равишда яратилган биринчи опера эканлигини унутмаслик керак, чунки бунгача яратилган иккита сахна асарлари С. Н. Василенко билан ҳамкорликда ёзилган эди. Асарнинг мазмуни улуғ ўзбек шоири Алишер Навоийнинг «Хамса» сига кирган «Етти сайёр» поэмаси асосида (либретто муаллифлари К. Яшин, М. Мухамедовлар) яратилган. Асар марказида бир-бирини жон дилидан севувчи, бу йўлда жондан ҳам кечишга тайёр икки ёш, хонанда Дилором ва мусаввир Мони образлари ёритилган.

М. Ашрафийнинг сўнги операси «Шоир қалби» (1962 й) бўлиб, у ўзбек халқининг севимли шоири Фурқатнинг ҳаёти ва у яшаган даврни акс эттирувчи асардир. «Шоир қалби» операсининг премьераси биринчи марта Самарқанд шаҳрида 1964 йили шу муносабат билан очилган опера ва балет театри сахнасида муаллиф раҳбарлигида муваффақият билан ижро этилди. 1970 йил декабрида М. Ашрафийни Бирлашган Араб республикаси маданият вазирлиги таклиф этиб, ундан дирижёр ва композитор сифатида Қоҳира театрининг балет труппаси (жамоаси) учун янги балет спектакли яратишни илтимос қилади. Бу илтимосни мамнуният билан қабул қилган М. Ашрафий асар устида ишлаб, балетнинг мусикасига асос қилиб ўзининг уруш йилларида яратган «Дахшатли йиллар» вокал симфоник поэмасини олади. Уни араб куй ва кўшиқлари, усуллари билан бойитиб, ўша вақтда Мисрда бўлаётган воқеаларни акс эттирувчи бир пардали «Матонат» балетини яратади. Бу балет профессионал рақс санъати ичида биринчи араб миллий балети номига сазовор бўлиб, 1971 йилда Жамол Абдул Носир номидаги ҳашаматли Қоҳира концерт залида биринчи марта улкан муваффақият ва кўтаринки рух билан намоёниш қилинади. М. Ашрафий биринчи араб миллий балети «Матонат» асари учун 1972 йили

Жамол Абдул Носир халқаро мукофотига сазовор бўлади. Композитор ва дирижёр М. Ашрафийнинг шухратига шухрат қўшган ўлмас балетлари «Севги тумори», «Муҳаббат ва қилич», «Темур Малик» кабиларни келтириш мумкин. Унинг «Севги тумори» балети 1969 йилда яратилган бўлиб, асарга замондош ҳинд драматурги Бальванта Гаргининг «Соҳани ва Моҳивал» номли машҳур драмаси асос қилиб олинган. Композитор бу асар асосига икки ёш, бухоролик ёш ўзбек йигити ва ҳинд қизи ўртасидаги хақиқий ва соф муҳаббатни тараннум этувчи балетни яратар экан, у «Рага» номли ҳинд классик куйидан, халқ кўшиқларидан, ҳинд усулларидан усталик билан фойдаланади. «Севги тумори» балетининг премьераси Тошкентда, кейинроқ Москвада катта тантана билан ижро этилди. Бу ажойиб балетни яратган М. Ашрафий Ўзбекистон Давлат мукофоти ва Жавахарлал Неру номидаги халқаро мукофотларга сазовор бўлди.

М. Ашрафий Фирдавсийнинг «Шоҳнома» достонини ўқиб ундан олган таассуротларини ўзининг сўнгги йирик асари «Рустам хақида достон» ораториясини яратди. Шундай сермахсул ижод билан бир қаторда жамоат ишларида ҳам катта вазифаларни бажариб келди. 1947–1962 йиллар Тошкент Давлат консерваторияси ректори, опера кадрларини тайёрлаш кафедрасининг мудири ва ўқитувчи, 1964–1966 йиллар Самарқанд опера ва балет театрининг бадиий раҳбари, бош дирижёри ва театр директори, 1966–1975 йиллар А. Навоий номидаги Академик опера ва балет театрининг бадиий раҳбари ва бош дирижёри, шу билан бир қаторда 1970–1975 йиллар яна Тошкент Давлат консерваторияси ректори ва ўқитувчиси бўлиб ишлаб келди.

Мухтор Ашрафийнинг композиторлик ижоди, дирижёрлик маҳорати ҳамиша ўзбек мусиқа санъатида ойдин саҳифалардан бири бўлиб қолади. У 1975 йилда Тошкентда вафот этди.

БАХРОМ ИНОЯТОВ

(1917–1969)

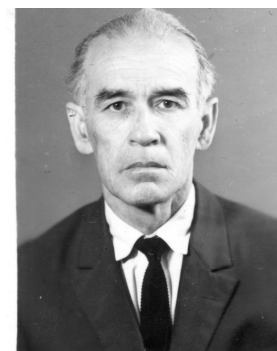
Ўзбекистон халқ артисти Бахром Олимович Иноятов 1917 йил Тошкент шаҳрида хунарманд оиласида таваллуд топди. У ёшлигидан мусиқа ва театр санъатига жуда қизиқарди. Шу туфайли у ўрта мактабнинг еттинчи синфини тугатиб, Тошкентдаги театр техникумига ўқишга киради ва уни 1933 йили муваффақиятли тугатиб, шу йили ўша даврдаги Я. Свердлов номидаги театрга (Колизей) актер бўлиб ишга киради. Бу ерда у кўп ролларни актер сифатида ижро этди. Айниқса, у ижро этган «Фарход ва Ширин» спектаклидаги «Ёсумон»

роли кўпчиликка манзур бўлиб, тамошабинлар ёдида узок вақт сақланиб қолди. У вақтда хотин-қизларни сахнага чиқиши хавфли бўлгани туфайли хотин-қизлар ролини эркак актерлар бажарарди. Бунга Нурхон, Турсуной ва бошқа аёлларнинг фожеали ҳаёти мисол бўлаолади.

1936 йили Маданият вазирлигининг тавсияси билан бир гурх актёрлар Москва консерваториясининг миллий тайёрлов курсига ўқишга юборилади. Булар қаторида Б. Иноятов ҳам бор эди. Бу ерда у дирижёрлик санъатига меҳр қўйиб, опера-дирижёрлик синфида машҳур дирижёрлардан сабоқ олади. Натижада у консерваториянинг тайёрлов курсини муваффақиятли тамомлаб, 1941 йили Тошкентга келиб иш бошлади. Бир йилдан сўнг, 1942 йили опера ва балет театрига дирижёр сифатида ишга ўтиб, умрининг сўнги кунигача бу театрда содиқ бўлиб хизмат қилди. Уруш йилларида у С. Василенконинг «Оқ билак» балетини, О. Чишконинг «Маҳмуд Торобий» операсини сахналаштириб катта муваффақият қозонди. Шундан кейин унинг ижод булоғи қайнаб, Фарбий Европа, рус ва ўзбек композиторларининг машҳур опера ва балет асарларини сахналаштириб улкан ютуқларни қўлга киритди: булар ичида Ж. Бизенинг «Кармен» ва «Марварид қидирувчилар», Дж. Вердининг «Риголетто», М. Ашрафийнинг «Бўрон», Р. Глиэр ва Т. Содиқовнинг «Лайли ва Мажнун», «Гулсара», А. Козловскийнинг «Улуғбек», У. Хожибековнинг «Кўр ўғли», А. Спендиаровнинг «Олмаст», С. Рязуовнинг «Соян тоғи этагида» опералари, П. Чайковскийнинг «Оққуш кўли», «Уйқудаги Малика, Минкуснинг «Дон Кихот», Б. Асафьевнинг «Боғчасарой фонтани», М. Левиевнинг «Сухайл ва Мехри», Г. Мушелнинг «Балерина» («Раққоса»), А. Лапутиннинг «Маскарад», Р. Глиэрнинг «Қизил кўкнори», Ик. Акбаровнинг «Орзу», А. Аданнинг «Жизел», И. Морозовнинг «Доктор Айболит», М. Чулакининг «Ёшлик» балетлари бор. Бу билан Б. Иноятов ўзини мохир дирижёр сифатида намоён қилган бўлса, ўзбек тамошабинларини жаҳон дурдона опералари билан таништириш мақсадида қуйидаги асарларни ўзбек тилига ағдариб, ажойиб таржимон сифатида ҳам

ўзини кўрсата олди. Масалан: Ж. Бизенинг «Марварид кидирувчилар», У. Хожибековнинг «Кўр ўғли», С. Рязовнинг «Соян тоғи этагида», А. Спендиаровнинг «Олмаст» операларини келтириш мумкин.

Театрнинг кўзга кўринган дирижёри, қатор спектаклларни сахналаштирган мусиқа раҳбари Б. Иноятов ўз касбини, дирижёрлик маҳоратини янада такомиллаштириш, билимини ошириш ниятида у 1953 йили Тошкент Давлат консерваториясининг опера-симфоник синфига ўқишга киради. Бу ерда у Алексей Федорович Козловский раҳбарлигида ўқишни давом эттириб, 1957 йили консерваторияни муваффақият билан тугатади. Шу йилдан бошлаб консерваторияда дарс бера бошлайди. Ўзбекистонда мусиқа маданиятининг ривожига кўшган хизматлари учун 1945 йилда «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист», 1964 йили «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонларига муяссар бўлади. Театрдаги салмоқли, ижобий ишларининг натижасида 1960 йили опера ва балет театрининг бош дирижёри этиб тайинланади. Бу даврда у кўпгина асарларни сахналаштиради, театрда ёш ижрочиларни жалб қилиб оркестрнинг маҳорат даражасини кўтаришга эришди. Бош дирижёр лавозимида 1966 йилгача ишлаб, соғлиғининг ёмонлашгани сабабли бу вазифадан кетишга мажбур бўлди. Лекин, севган касби дирижёрликни давом эттирди. 1969 йили А. Навоий театри Москвада гастрол сафарида бўлиб, москвалик мухлисларга ўз ижодий ютуқлари билан хизмат қилиб, уларнинг олқишига сазовор бўлди. Ўша куни Баҳром Иноятов театрда М. Левиеннинг «Сухайл ва Мехри» балетини муваффақият билан ўтказиб меҳмонхонага қайтганда тўсатдан дунёдан кўз юмади. Унинг жасади Тошкентга олиб келиниб дафн этилади.

МАРДОН НАСИМОВ

(1914–1998)

Ўзбекистонда ва Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган артист Мардон Насимов 1914 йил 5 апрелда Самарқанд шаҳрида таваллуд топди. 15 ёшли Мардон Самарқанддаги музика ва хореография институтига кириб, таниқли устозлар Ҳожи Абдулазиз Абдурасулов, Домла Ҳалим Ибодовлардан «Шашмақом» ижро йўллари, ҳамда найчи Абдуқодир Исмоиловдан най чалиш йўллари пухта ўрганади. Институтни муваффақиятли битириб, Тошкентга келади. Бу ерда у ўзбек музикали театрида найчи сифатида меҳнати бошлайди. Вақт ўтиши билан Мардон Насимов 1934 йили Маданият вазирлиги тавсияси билан Москва консерваторияси қошида очилган миллий опера студиясига йўлланма олиб, ўқишга кетади. У ерда хор дирижёрлиги бўйича таълим олади. 1941 йили ўқишни (уруш бошланганлиги сабабли) тугатаолмай Тошкентга келиб, ўзбек опера театрида хормейстер лавозимида хизмат қилади. Лекин дирижёрлик касбини мукамал эгаллаб, профессионал дирижёр бўлишга ҳаракат қилади. Бунинг учун у ўз билими ва савиясини кенгайтириш мақсадида дирижёрлик ҳақидаги китоблар, таниқли дирижёрларнинг иш фаолияти билан яқиндан танишади. Натижада у Ленинград шаҳридаги Н. Римский-Корсаков номидаги консерваториянинг опера-симфоник дирижёрлиги факультетига кириб, машҳур дирижёр И. А. Мусин раҳбарлигида тахсил олади ва 1951 йили муваффақиятли тугатиб Тошкентга қайтади. Бу ерда

у ўзбек давлат Филармонияси қошидаги симфоник оркестрда дирижёр лавозимида 1961 йилгача баракали меҳнат қилиб, жуда кўп концертлар беради, тамошабинларнинг олқишларига сазовор бўлади. Унинг репертуарида жаҳон, рус, замонавий композиторларнинг йирик симфоник асарлари, увертюралари, ҳамда чолғу асарлари бўлиб, уни катта муваффақият билан намойиш этади. М. Насимовнинг концертларида Бетховен, Моцарт, Берлиоз, Гайдн, Чайковский, Бородин, Скрябин, Рахманинов, Шостакович, Прокофьев, Хачатурян ва бошқа композиторларнинг асарлари бор эди. М. Насимов фақат бошқа композиторларнинг асарларини ижро этиб қолмасдан, ўзи ҳам композитор-ижодкор сифатида қатор мусиқа асарларини яратди. М.: Хор ва оркестр учун «Айтишув», «Жон Ўзбекистон», «Дилбарим» сюитаси (Х. Шарипов шеърлари), «Шарқ учун», «Дунёга тинчлик» (Ойбек шеърлари), яккаxon ва хор ижроси учун «Амир Темур» ва «Самарқандим — обрў-муродим» (Қамбар ота шеърлари), хор А капелла ижросида «Бир дилдора бор экан» (С. Муҳаммадий шеъри), «Бугун байрам» (Р. Толиб шеъри), «Тошкент — гўзал диёрим», «Наврўз келур» ва бошқалар. Бу асарлар туфайли у Ўзбекистон композиторлар уюшмасига аъзо бўлди. Бундан ташқари у Тошкент Давлат консерваториясида 40 йилга яқин вақт давомида талабаларга дирижёрлик синфи бўйича дарс бериб, 1981 йили профессор илмий унвонга сазовор бўлди. Мардон Насимов кўп йиллик ижрочилик фаолияти учун 1957 йилда «Ўзбекистонда ва Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган артист» унвонлари билан тақдирланган.

У 1998 йилда 84 ёшида Тошкентда вафот этди.

ФАЗЛИДДИН ШАМСУТДИНОВ

(1916–1980)

Ўзбекистон халқ артисти Фазлиддин Шамсутдинов 1916 йил 15 январда Бухоро шаҳрида хизматчи оиласида таваллуд топди. У ёшлигидан санъатга қизиқиши туфайли 1926 йили Бухородаги мусиқа мактабига дотор чолғуси

бўйича ўқишга кириб, уни 1929 йили битирди ва шу йили Самарқанддаги ўзбек театр студиясига ўқишга киради. У ерда 1934 йилгача мусикали театрда катта-кичик ролларни ижро этади. Лекин уни дирижёрлик мутахассислиги тобора қизиқтирарди. Шунинг учун у Москва консерваторияси қошида очилган (1934–1941) ўзбек опера студиясида таниқли дирижёр Г. А. Столяров раҳбарлигида дирижёрлик касбини эгаллашга киришди. Ўқиш даврида у дирижёрлик санъати бўйича таниқли рус дирижёрларининг маҳорати ва ўзига хос мактабини ўрганди. 1942 йили Ф. Шамсутдинов опера студиясини тугатиб Тошкентга келади, ўзбек опера театрида дирижёр лавозимида иш бошлайди, бироқ бу ерда кўп ишламайди. Чунки шу йили (1942) Янги йўл шаҳрида янги мусикали театр очилиб, ушбу театрда Ф. Шамсутдинов бош дирижёр этиб тайинланади. Бу театрда у 1948 йилгача ишлаб, кўпгина асарларни муваффақият билан сахналаштиради: «Тохир ва Зухра», «Муканна», «Кўчқор Турдиев» ва бошқалар. 1948 йили Янги йўл театри Тошкентдаги Муқимий театри билан бирлаштирилиб Ф. Шамсутдинов шу театрда бош дирижёр этиб тайинланади. Бу ерда у 1956 йилгача фаолият юритиб: М. Левиеннинг «Олтин кўл», Т. Содиков ва Г. Собитовларнинг «Алпомиш», Б. Араповнинг «Хўжа Насриддин», Т. Жалилов ва Г. Мушелларнинг «Муқимий», К. Отаниёзов ва Л. Степановнинг «Азиз ва Санам», Т. Содиков ва В. Мейнларнинг «Армуғон», П. Рахимов ва Х. Рахимовларнинг «Зафар», Д. Зокировнинг «Сўнмас чироқлар» ва бошқаларни сахналаштиради. Турли мазмундаги асарларни сахнага олиб чиққан моҳир ва тажрибали дирижёр ўзининг билимини ошириш мақсадида 1952 йили Тошкент Давлат консерваториясининг опера-симфоник дирижёрлиги бўлимига ўқишга киради. Уни 1957 йили А. Ф. Козловский раҳбарлигида муваффақиятли тугатади. Унинг билими, қобилиятига ишонган раҳбарият 1956 йили талабалик йилларидаёқ А. Навоий номидаги катта опера ва балет театрига бош дирижёрлик лавозимида тавсия этилади. Бундан руҳланган Ф. Шамсутдинов аввал ўзбек композиторлари операларини сахналаштиради. Б. Зейдман, Д.

Зокиров, Т. Содиков ва Ю. Ражабийларнинг «Зайнаб ва Омон», С. Бобоевнинг «Хамза», В. Успенский ва Г. Мушелларнинг «Фарход ва Ширин», Р. Хамроевнинг «Зулматдан зиё», «Номаълум киши», М. Юсуповнинг «Хоразм қўшиғи», И. Хамроевнинг «Ойжамол», Т. Содиков, Р. Глиэрнинг «Лайли ва Мажнун», Ик. Акбаровнинг «Сўғд элининг қоплони», бундан ташқари Н. Лисенконинг «Наталка-Полтавка», П. Чайковскийнинг «Франческо да Римини», К. Караевнинг «Момақалдиروق сўқмоқларидан», Г. Мушелнинг «Кашмир афсонаси» ва бошқалар шулар жумласидандир. Ўзбекфильм киностудиясида у қатор фильмлар мусикаларига дирижёрлик қилган ва симфоник оркестр билан концертларда иштирок этган. 1958 йилдан бошлаб консерваторияда, сўнг А. Островский номидаги Тошкент театр ва рассомчилик институтида (ҳозирги ЎзДСМИ) педагогик фаолиятини бошлаб, қатор шогирдлар етиштирди. Ф. Шамсутдинов ўзбек мусиқа маданиятига қўшган улкан меҳнатлари самараси, у 1964 йилда «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонига сазовор бўлди. Фазлиддин Шамсутдинов 1980 йили Тошкентда вафот этди.

САИД АЛИЕВ

(1920–1998)

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Саид Алиев 1920 йили Бухоро шаҳрида хизматчи оиласида таваллуд топди. У 1931 йили Бухоро мусиқа билим юртида таълим олган, уни 1935 йили ғижжак синфи бўйича битирган. 1934–1936 йилларда Бухоро мусиқали драма театрида ғижжакчи-созанда сифатида ишлайди. С. Алиев 1936 йили Тошкентга келиб, 1944 йилларгача Ўзбек Давлат

филармонияси қошидаги ашула ва рақс ансамбли, Тамарахоним ансамбли, халқ чолғулари оркестрида ғижжакчи бўлиб фаолият юритади. У 1937 йили Москвада ўтказилган Ўзбекистон адабиёти ва санъати декадаси иштирокчиси. Жаҳон уруши даврида фронт концерт бригадаси аъзоси таркибида қатор қисмларда бўлиб концертларда қатнашган. 1944–1957 йиллар давомида Ўзбекистон Давлат филармонияси халқ чолғулари оркестрида дирижёр сифатида ишлаб, 1948 йили С. Алиев Тошкент Давлат консерваториясининг опера-симфоник дирижёрлиги бўлимида ўқийди. Бу ерда у ажойиб инсон, таниқли композитор ва машҳур дирижёр А. Ф. Козловский синфида тахсил олиш бахтига муяссар бўлади ва 1953 йили консерваторияни муваффақиятли тугаллайди. 1957–1976 йиллар давомида ўзи ишлаб турган оркестрга, яъни Т. Жалилов номидаги халқ чолғулари оркестрига бош дирижёр ва бадиий раҳбар этиб тайинланади. Шу йиллар ичида оркестрни истеъдодли ёшлар билан тўлдириш, репертуар бойлигини ошириш, тингловчиларга концертлар уюштириш кабиларга эътибор қаратади. Оркестр репертуаридан Ўзбекистон композиторлари С. Бобоев, Ф. Назаров, А. Берлинларнинг увертюралари, Б. Гиенко ва Ғ. Қодировларнинг сюиталари, Б. Зейдман, С. Вареласларнинг поэмалари, И. Хамроевнинг Чанг ва қашқар рубоби учун ёзган концертлари, С. Вареласнинг чанг, А. Берлиннинг ғижжак учун ёзган концертлари, П. Холиқовнинг симфонияси, ҳамда жаҳон ва замонавий композиторларнинг машҳур йирик асарлари ўрин олади. Бундан ташқари С. Алиев қатор мумтоз халқ куйларини қашқар рубоби, ғижжак, дутор, най чолғулари учун қайта ишлаб, оркестрга мослаштириш билан ҳам шуғулланиб репертуарни кенгайтиришга ҳаракат қилади. У раҳбарлик қилган оркестр 1959 йили Москвада ўтказилган Ўзбекистон адабиёти ва санъати декадасида катта муваффақият билан иштирок этади. Шундан сўнг оркестр билан у Украина, Молдавия, Озарбайжон, Болтиқ бўйи республикалари, Тожикистон, Қозоғистон, Туркманистон ва Ўзбекистоннинг барча шаҳарларида ижодий сафарда бўлиб ўз

махоратини намоиш қилади. С. Алиев 1961 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» фахрий унвонига сазовор бўлади. У дирижёрлик фаолияти билан бирга педагоглик ишларини ҳам олиб бориб, қатор шогирдлар тайёрлади. 1951 йилдан Тошкент Давлат консерваториясида, 1976 йилдан Тошкент маданият оқартув техникумида, 1980 йилдан умрининг охиригача А. Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институтида устозлик қилиб, ёшларга дирижёрлик сирларини ўргатишда хизмат қилди.

Саид Алиев 1998 йили Тошкентда вафот этди.

АБДУҒАНИ АБДУКАЮМОВ

(1928–2000)

Ўзбекистон халқ артисти Абдуғани Абдумаликович Абдуқаюмов 1928 йил 28 августда Тошкент шаҳрида хизматчи оиласида таваллуд топди. Ёшлигидан кўшиқ айтиш санъати билан қизиқиб келган Абдуғани 1946 йили Хамза номидаги мусиқа билим юртига ўқишга киради. Ўқиш даврида Тошкент давлат консерваторияси ва Ўзтелерадио қошидаги хор жамоасида хор артисти сифатида меҳнат қилади. 1950 йили Хамза билим юртини муваффақиятли тугатиб, шу йили Тошкент давлат консерваториясининг опера-симфоник дирижерлиги бўлимига ўқишга киради. Бу ерда у дирижерлик маҳоратини халқ артисти, профессор Мухтор Ашрафий кўл остида мукамал ўзлаштириб, 1955 йили консерваторияни муваффақият билан тугатиб, шу йили у Алишер Навоий номидаги Академик Катта опера ва балет театрига дирижер сифатида ишга киради. Театрда у умрининг охиригача талабчан, изланувчан, нозик дид ва улкан билимдон сифатида тинмай хизмат қилди. Кўп йиллик самарали меҳнати туфайли сахналаштирган спектакллارининг сони кўп ва турли-туман бўлиб, жаҳон опера санъатининг намуналарини яратди. Масалан: П. Чайковский «Евгений Онегин», «Пиковая дама», А. Бородин «Князь Игорь», Дж. Верди «Травиата», «Риголетто», «Аида», «Дон Карлос», «Трубадур», Д. Пуччини «Богема», «Тоска», «Чио-чио-сан», М. Мусоргский «Борис Годунов», Н. Римский-Корсаков «Пан Воевода», Д. Россини «Севилиялик сартарош», А. Даргомижский «Сув париси», С. Прокофьев «Дуэнья», М. Ашрафий «Дилором», «Шоир қалби», Ш. Гуно «Ромео ва Жульетта», «Фауст», Б. Зейдман «Рус кишилари», С. Юдаков «Майсаранинг иши», Т. Жалилов ва Б. Бровцин «Тохир ва Зухра», Р. Леонковалло «Масхарабозлар», Р. Обер «Фро-Дьяволо», Ж. Массне «Вертер» ва бошқа композиторлар асарларига дирижёрлик қилган. Булардан ташқари А. Абдуқаюмов балет спектаклларини ҳам сахнада катта маҳорат билан намоиш этди: П. Чайковскийнинг «Уйкудаги малика», Ф. Глазуновнинг «Раймонда», Т. Хренниковнинг «Севги севги билан», У.

Мусаевнинг «Тўмарис», Д. Зокиров ва Б. Гиенколарнинг «Ойниса», Ик. Акбаровнинг «Орзу» ва бошқа асарлар.

Театрдаги улкан меҳнатларини инобатга олиб Ўзбекистон ҳукумати Абдуғани Абдуқаюмовга 1974 йилда «Ўзбекистон халқ артисти», 1981 йили Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» Фахрий унвонлари билан тақдирлади. Шу билан бир қаторда А. Абдуқаюмов 1961 йилдан бошлаб Тошкент Давлат консерваториясининг опера тайёрлов кафедрасида дирижёр-ўқитувчи сифатида педагогик фаолиятини бошлади. Бу ерда ёш талабалар билан қатор классик операларни сахналаштирди. Масалан: П. Чайковскийнинг «Пиковая дама», Дж. Вердининг «Травиата» ва «Риголетто», Д. Россинининг «Севилия сартароши», Ж. Пуччининг «Чио-чио-сан» ва бошқалар.

1979 йилдан бошлаб А. Н. Островский номидаги театр ва рассомчилик институтида (ҳозирги ЎзДСМИ) мусикали драма кафедрасида дирижёр ўқитувчи сифатида педагогик фаолиятини давом эттирди. Кўп йиллик педагогик фаолияти давомида қатор санъат усталарини етиштирди. У 1977 йили - доцент, 1985 йили - профессор унвонларига сазовор бўлди. Моҳир дирижёр ва истеъдодли устоз Абдуғани Абдуқаюмов 2000 йили орамиздан кетди.

НАБИЖОН ХАЛИЛОВ

(1922–2002)

Ўзбекистон халқ артисти Набижон Халилов 1922 йил 6 январда Қўқон шаҳрида таваллуд топди. 1939 йили техник-геолог мутахассислиги бўйича нефт техникуми билан бирга найчи сифатида мусиқа мактабини битиради. Шу йилдан бошлаб у Қўқон мусиқали театрда найчи созанда бўлиб ишлайди. Жаҳон уруши бошлангандан сўнг, у 1942 йилдан 1949 йилгача армия сафида хизмат

қилади. 1949 йили капитан Н Халилов заҳирага чиқиб, Қўқонга қайтади ва маданият саройида мусиқа раҳбари лавозимида ишлайди.

1951 йили Н. Халилов Тошкент Давлат консерваториясининг опера-симфоник дирижёрлиги мутахассислиги бўйича ўқишга киради. Бу ерда 1956 йилгача А. Ф. Козловский раҳбарлигида дирижёрлик касби билан бирга композиция дарсини ҳам ўтади. Дирижёрлик касбини пухта эгаллаш ниятида у М. Ашрафий раҳбарлигида аспирантурани 1961 йили тугаллайди. Талабалик йилларидан бошлаб Хамза номидаги драма театрида мусиқа бўйича мудир ва дирижёр бўлиб (1952–1956) хизмат қилди. 1956–1966 йиллари у А. Навоий номидаги опера ва балет театрида, ҳамда филармония қошидаги симфоник оркестрда дирижёр бўлиб фаолият юритди. Унинг репертуаридан жаҳон, рус, ўзбек композиторларининг йирик симфоник асарлари жой олди. Л. Бетховен, В.Моцарт, Й.Гайдн, П.Чайковский, А.Козловский, М.Ашрафий, С.Юдаков, Ик.Акбаров, Р. Хамроев ва бошқалар шулар жумласидандир.

Опера театрида «Тохир ва Зухра», «Лайли ва Мажнун», «Гулсара», «Дилором» операларини сахналаштиришда бош дирижёр В. Карпов билан ҳамкорликда қатнашди. 1968 йилдан умрининг охиригача Муқимий номидаги Ўзбек Давлат мусикали театрида бош дирижёр вазифасида хизмат қилди. Театрдаги фаолияти даврида қатор спектакллари сахналаштириб уларга дирижёрлик қилди. Улар ичида «Навоий Астрободда» (Ю. Ражабий, С. Жалил); «Фарғона тонг отгунча» (Д. Соаткулов); «Ажаб савдолар» (М. Левиев); «Жоним фидо» (Х. Рахимов); «Қизил дуррали нозик ниҳолим» (М. Левиев); «Рожа» (М. Бафоев); «Юсуф ва Зулайхо» (Ф. Олимов); «Девона» (Ф. Олимов); «Такдир» (Б. Лутфуллаев); «Суперқайнона» (Ф. Олимов); ва бошқалар бор. Бундан ташқари бир қатор спектаклларга мусиқа басталади: «Бахт тўйи» (Ё. Мирзо); «Халима» (Ғ.Зафарий асари); «Олифта» (А. Муҳамедов билан ҳамкорликда, Ф. Мусажонов асари); «Сехрли узук» (С. Қориев асари); «Курортда никоҳ», «Тошкентга саёҳат», «Дилафрузга тўрт ошиқ»; «Афанди хотини - афанди»; «Бахтли қуш»;

симфоник оркестр ва хор учун асарлар шулар жумласидандир. Бундан ташқари 1964 йилдан у консерваториянинг чолғулаштириш кафедрасида ўқитувчи, 1970 йилдан А. Островский номидаги театр ва рассомчилик институтида (ҳозирги ЎзДСМИ) ўқитувчи-дирижёр лавозимларида бир неча спектакллари саҳналаштирди. Унинг бу хизматлари ҳукумат томонидан муносиб тақдирланди ва 1989 йили «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвони берилди.

Набижон Халилов 2002 йилда Тошкентда вафот этди.

НАРИМОН ОЛИМОВ

(1928–1963)

Наримон Олимов 1928 йил 28 ноябрда Қўқон шаҳрида, хизматчи оиласида таваллуд топди. У жуда ёшлик чоғидан мусиқа шинавандаси ва ихлосманди сифатида кўзга ташланди. Унинг ўқишга қадам қўйган йиллари

урушнинг дахшатли кунларига тўғри келди. Бундай оғир вақтларда ҳамма нарса Ватан, Фронт, Ғалаба учун шиори остида қаҳрамон халқимиз курашга отланган пайтда ҳукуратимиз ўсиб келаётган ёш авлодни ватанпарвар руҳида тарбиялаш масаласини илгари суриб, янгидан-янги мактаблар, интернатлар ва ҳарбий мусиқа мактаблари очиб, ёшларга йўл очиб берди. Шу муносабат билан Қўқон шаҳрида ҳам Москванинг биринчи сон ҳарбий мусиқа мактаби очилди. Ана шу мактабда Наримон флейтачи сифатида тахсил олабошлади. Унинг шу вақтдаги ҳаётини журналист Адҳам Олим 1980 йилнинг 7 май куни «Меҳнат байроғи» номли Қўқон шаҳар рўзномасининг иккинчи саҳифасида босилган мақоласида батафсил баён этган: «Наримонни пировардида бунчалик моҳир флейтачию, дирижёр бўлиб етишишини на жуда эрта бева қолган онаси, на яккаю-ягона синглиси, ҳеч ким ҳаёлига ҳам келтирмаган эди. Ўсмирлигидан ўта камгап, камсукум, ўйчанроқ табиатли бўлган Наримоннинг бу қадар берилиб флейтачи бўлишига аҳд қилишини-ю, кишини сеҳрлаб қўйгудек даражада равон садолар «ихтиро» қилишини ким ҳам ўйлабди, дейсиз.

1941 йилнинг охирларида шаҳримизда очилган мусиқа мактабининг 200 чоғли келадиган рус, украин, латиш миллатларига мансуб 13–15 ёшли ўқувчи ёшлар ҳар куни икки-уч маҳал кўчага байрамона тантана бахш этиб, марш куйларини янграиб ўтишарди. Ўшанда шаҳарнинг Ғаллабоққоллик гузари ортидаги 1–сон болалар уйидаги Марғилон ва Фарғона шаҳарларидаги болалар уйларида ҳам улар сафларига ўзбек ўсмирларидан 11 нафар бола келиб қўшилди. Буларнинг сафида бўлган Наримон болалар уйида тарбияланиб юрганидаёқ моҳир флейтачи сифатида танилиб қолганди. Уруш тугагандан сўнг ҳарбий мусиқа мактаби Москва шаҳрига кўчирилади. Наримон бўлса ўқишни давом эттириш мақсадида мактабдошлари билан Москвага йўл олади. Бу ерда у 1948 йилгача тахсил олиб, мактабни муваффақиятли тугаллайди ва шу йили П. Чайковский номидаги Москва Давлат консерваториясига флейта, ҳамда дирижёрлик синфи бўйича ўқишга кирилади. Дирижёрлик сирларини у ажойиб ва

машхур дирижёр, педагог, профессор Николай Павлович Аносовдан ўргангани. Устоз ўз шогирдига жаҳонга машхур рус, ғарбий Европа классик композиторларининг симфоник асарларини батафсил ва атрофлича ўргатади. Бундан рухланган ёш Наримон консерваториянинг 5–курсида ўқиб юрганида консерватория қошидаги симфоник оркестр билан жуда кўп концертларда фаол қатнашади. Масалан: 1955 йилнинг 21 январидида у Москва авиация институти клубида Л. Бетховеннинг 5–симфонияси, П. Чайковскийнинг «Ромео ва Джульетта» увертюра фантазияси, С. Рахманиновнинг 2 фортепиано ва оркестр учун ёзган концерти билан қатнашади. Фортепиано партиясини таниқли созанда, солист Н. Кушнер ижро этади. Шу йилнинг 31 мартада консерваториянинг катта залида улуғ чех композитори Антонин Дворжакнинг 5–симфониясини, П. Чайковскийнинг «Ромео ва Джульетта» увертюра-фантазияси, ҳамда пианиночи Л. Блок иштирокида Д. Кабалевскийнинг 3–фортепиано ва оркестр учун ёзган концертини тигловчиларга тақдим этади.

Наримон Олимов Москва Давлат консерваториясининг дирижёрлик факультетини 1955 йилда муваффақиятли тамомлаб Тошкентга қайтади ва ўзбек давлат филармонияси қошидаги симфоник оркестрга дирижёр лавозимига тайинланади. Бу ерда унинг ажойиб дирижёрлик маҳорати «қайноқ булок» каби тўлиб тошди, кенг қулоқ ёзди. Тез орада бирин-кетин мустақил концертлар бера бошлади. Концерт дастурларида ғарбий Европа, рус классик композиторларининг асарлари кенг ўрин эгаллади. Ҳар бир концерт катта муваффақият билан ўтиб, тигловчиларни мафтун этди: 1956 йилнинг 18 январидида ўтган концерт бутунлай улуғ рус композитори П. Чайковский ижодига бағишланган бўлиб, унинг энг йирик ва мураккаб асарлари бўлмиш 6–симфонияси, «Ромео ва Джульетта» увертюра-фантазияси, фортепиано ва оркестр учун ёзилган 1–концерти ижро этилди. Фортепиано партиясини бутуниттифоқ ва халқаро танловлар ғолиби, москвалик Татьяна Гольфард ижро этди. 22 январда ўтган концерт улуғ рус композитори А. Бородин ижодига

бағишланиб, унинг 2–«Баҳодирлик» симфонияси, «Князь Игорь» операсидан парчалар ва романслар ижро этилди. 4 мартда яна П. Чайковский ижодига муурожаат қилиб, бунда композиторнинг 6–симфонияси билан бирга «Евгений Онегин», «Чародейка», «Черевички» операларидан парчалар ижро этди. Солистлар — собиқ СССР катта театрининг яккахон хонандалари, халқ артисти А. Ведерников ва Россия халқ артисти М. Максаковалар бўлди.

Ёш бўлишига қарамай камолот чўққисига чиққан, табиий истеъдод ва улкан иқтидор соҳиби Наримон Олимов туғма дирижёрлардан бири эди. Бундай туғма истеъдоднинг қанчалик эмоционал таъсир кучига эга бўлиши, дирижёрнинг нечоғлик талант соҳиби эканини, маҳорат даражасининг олий даражадалигини билдирувчи бир қанча фазилатлари бор эди. «Хар йилдагидек бу йил ҳам республикамиз санъат ходимлари қатори миллий кадр билан тўлиб бормоқда, — деб ёзган эди «Правда Востока» газетаси 1956 йил 15 феврал сонидаги мақолада. Бу йил Ўзбек давлат филармониясининг симфоник концертлар афишасида ёш дирижёр Наримон Олимов номи пайдо бўлди. Ўтган йилнинг 29 декабрида собиқ Свердлов номидаги концерт залидаги биринчи концертидаёқ Н. Олимов ўзининг жиддий, чуқур билимли созанда (муסיқачи), яхши дид эгаси, улкан темпераментли санъаткор эканлигини намойиш эта олди. У жуда яхши муסיқавий хотира, ҳис-туйғу эгаси бўлиб, мураккаб муסיқий асарларни аниқ ва мазмунли талқин қила олишини исботлади. Шундан сўнг тошкентлик мухлислар ёш дирижёр билан тез-тез учрашиб турдилар. Унинг ижросида йирик симфоник полотнолар ҳисобланган П. Чайковскийнинг «6–симфонияси» ва «Ромео ва Жульетта» увертюра-фантазияси, А. Дворжакнинг 5–симфонияси, А. Бородиннинг 2–«Баҳодирлик» симфонияси, М. Мусоргский ва бошқа композиторларнинг йирик асарлари мухлисларга таништирилди. Санъаткорнинг дирижёрлик маҳорати, шуҳрати ва улкан муваффақиятлари концертдан-концерт сари ошиб борди. Кейинги концертларда француз композитори Цезарь Франкнинг ре-минор симфонияси, венгер композитори Ференц Листнинг фортепиано ва оркестр учун ёзган 1–концерти, 2 венгер рапсодияси, П. Чайковскийнинг «Франческо да Римини» увертюра-фантазияси, Италиян композитори Джоаккино Россинининг «Семирамида» операсининг увертюраси, Джузеппе Вердининг «Сицилийская вечерня» операсининг увертюраси, немис композитори В. Моцартнинг «Похищение из Сералия» операсининг увертюраси ва ля мажорли фортепиано ва оркестр учун яратган

концерти, Рихард Вагнернинг «Риенци» операсининг увертюраси, ҳамда шу опералардан парчалар ижро этиб тингловчилар хукмига ҳавола этди. Бу рўйхатни яна давом эттириш мумкин. 1957 йили ўзбек халқ чолғу оркестрининг таркибидан 35 ёш истеъдодли созандаларни танлаб олиб, Москвада ўтадиган Жаҳон ёшлари ва талабалари фестивали танловига тайёргарлик ишларини бошлаб юборди. Оркестрни маҳорат ва бадий жихатдан пухта тайёрлаш билан бир каторда репертуарга ҳам катта аҳамият берди. Ижро этиладиган асарлар ичида классик, замонавий ва халқ мусикалари бўлиши учун ҳар бир асарнинг бадий кийматини ҳисобга олиб, қуйидаги репертуарни тузди:

1. С. Бобоев «Байрам увертюраси»
2. Н. Будашкин Рус увертюраси
3. Ж. Бизе «Кармен» операсига Муқаддима
4. Ўзбек халқ куйи «Роқ кашқарча» Габриэлян қайта ишлаган
5. А. Султонов ва Б. Гиенко «Қорақалпоқча сюита» III-қисм
6. М. Мирзаев ва Габриэлян қайта ишлаган ўзбек халқ куйи «Роҳат»
7. Э. Шукруллаев ва Ф. Васильев қайта ишлаган ўзбек халқ куйи «Дутор баёти»
8. М. Бурхонов «Мавриги»
9. Э. Григ «Пер Гюнт» сюитасидан Анитра рақси.

Бу турли туман характердаги асарларни бадий ва маҳорат жихатдан бирига қовуштириш, қисқа вақт ичида маромига етказиш дирижёрдан катта куч, билим, маҳорат, меҳнат ва чидам керак. Н. Олимов раҳбарлик қилган халқ чолғу оркестри Москвада катта муваффақиятни қўлга киритиб, олтин медаль билан тақдирланди. Натижада, 1957 йили у симфоник оркестрга бадий раҳбар ва бош дирижёр этиб тайинланади. Шундан сўнг симфоник оркестрнинг концертлари сони ва сифати ортиб боради. Репертуарида композиторлар, янги асарлар сони кўпая борди. Бу ажойиб ва бой репертуарда Д. Шостакович, С. Прокофьев, Д. Кабалевский, А. Хачатурян, Кара-Караев, чет эл композиторлари Дж. Гершвин, Бела Барток, Пауль Хиндемит, Поль Дюка, Игорь Стравинский, Артур Онеггер, ўзбек композиторлари С. Бобоевнинг «Сегоҳ» поэмаси, А. Муҳамедовнинг «Ёшлик» симфоник поэмаси, «Вальси», В. Мейннинг ўзбек термалари асосида яратган рақс сюитаси, Д. Соаткуловнинг симфоник сюитаси, Х. Рахимовнинг рақс сюитаси, А. Козловскийнинг «Тановар» симфоник

поэмаси, В. Князьевнинг симфонияси ва бошқа кўплаб асарлар ўрин олган эди. Унинг концертларида дунёга машҳур хонандалар, созандалар иштирок этиб қатнашган. Рейзен, Лисициан, Огневцев, Максакова, Нечаев, Л. Коган, Ведерников, Фурьер, Берман, Бахчиев, Любоцкий, Гинзбург, француз пианисти Моника Аз, япон скрипачи Судзи, Мексика пианисти Варило Сит ва бошқалар. Машҳур ва тажрибали дирижёрлар ҳар бир концертга ойлаб тайёргарлик қилса, Н. Олимов бир ҳафта ичида катта концерт дастурини тайёрлаш, уни мухлисларга тақдим этишга улгурар эди. Ҳатто бир ҳафтада икки марта концертлар ўтказишга муваффақ бўлган кунлари ҳам кўп бўлган. 1959 йили Москвада ўтказилган Ўзбекистон адабиёти ва санъати декадаси кунларида Н. Олимов симфоник оркестр билан концертларда иштирок этиб катта ютуқларни қўлга киритиб қайтди. 1960–1962 йилларда у Муқимий номидаги мусиқали драма ва комедия театрида дирижёр бўлиб ишлади. Бу ерда у қатор спектаклларга «Ватан ишқи», «Нурхон», «Паранжи сирлари», «Фарғона ҳикояси», «Зарафшон қизи» каби пьесаларга дирижёрлик қилди. 1962 йили уни яна симфоник оркестрга дирижёр қилиб тайинлайдилар. Бу ерда у жумҳурият танлови лауреатлари билан якунловчи концерт устида тинмай ишлаш, янги мавсумнинг очилишига тайёргарлик кўриш, Тошкент давлат консерваториясида педагоглик фаолияти, машҳур санъаткорларга жўр бўлиш ҳаммаси (объектив ва субъектив сабаблар), бақувват кучга эга бўлмаган ёш дирижёрнинг соғлиғига путур етказди. Н. Олимов 1963 йилнинг 22 ноябрида 35 ёшида орамиздан кетди. Бу дахшатли ўлим ўзбек мусиқа маданияти ва мухлислари учун оғир йўқотиш бўлди.

ЭРГАШ ТОШМАТОВ

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Эргаш Тошматов 1930 йил 20 декабрда Тошкент шаҳрида, ишчи оиласида таваллуд топди. 1952 йили Р. Глиэр номидаги махсус мусиқа мактабини чанг синфи бўйича битириб, шу йили Тошкент Давлат консерваториясининг халқ чолғулари факультетига киради. Беш йилдан сўнг, 1957 йили профессор Аҳмад Одиров раҳбарлигида консерваторияни муваффақиятли тугатади. 1951 йили Москвада бўлиб ўтган Ўзбекистон адабиёти ва санъати декадасида филармония қошидаги ашула ва рақс ансамбли созандаси сифатида иштирок этади. Э. Тошматов дастлаб чангчи созанда сифатида фаолият юритиб, шу ансамбл билан 1956 йили Москва, Украина, Молдавия ва Қрим сафарларида бўлиб ижодий салоҳиятини намоён этишга эришган. Ўзбек давлат филармониясининг ўзбек халқ чолғулари оркестри, ашула ва рақс ансамбли, Тамарахоним раҳбарлигидаги ансамблда созанда чангчи сифатида қатнашиб (1956–1961 йй.), собиқ иттифоқнинг қатор шаҳарларида ижодий сафарда бўлади. 1959 йили эса Москвада ўтказилган Ўзбекистон адабиёти ва санъати декадасида Тамарахоним бошчилигидаги

ансамблда иштирок этишга муяссар бўлади. Шу йилнинг ёзида Тамарахоним раҳбарлигидаги ансамбл ва Мукаррама Турғунбоева бошчилигидаги «Баҳор» қизлар рақс ансамбллари билан икки мартаба ўша даврдаги Чехославакия республикасида гастрол сафарларида бўлди.

Эргаш Тошматов ёшлигидан дирижёр бўлиш орзусини амалга ошириш учун 1961 йили иккинчи марта Тошкент Давлат консерваториясининг опера-симфоник дирижёрлиги бўлимига ўқишга киради. Бу ерда у 5 йил давомида профессор М. Ашрафийдан дирижёрлик санъатининг сирларини мукамал ўрганиб, 1966 йилда ўқишни муваффақиятли тугаллайди. Э. Тошматов 1961 йилдан нафақага чиққунгача (2010) Муқимий номидаги Ўзбекистон Давлат мусиқали театрида ўзининг дирижёрлик фаолиятини узлуксиз давом эттириб келди. Унинг биринчи мустақил иши «Тошболта ошиқ» (Х. Ғулом асари, М. Левиев мусиқаси) комедияси бўлиб, спектаклнинг оламшумул муваффақияти Э. Тошматовнинг келажакдаги ишларига кенг йўл очиб берди, уни халққа танитди. Шунинг ҳам айтиш керак-ки, спектаклнинг машҳур бўлишида Ўзбекистон халқ артисти, ажойиб комик актёр Сойиб Хўжаевнинг хизматлари беқиёс ва чексиздир.

1964 йили Муқимий номидаги театр ўзининг ўн кунлик ҳисобот кунларини Москванинг Кремль театри биносида улкан ютуқлар билан 4 асарни намойиш этди. Бу асарларнинг учтасига: «Тошболта ошиқ», «Ғули Сиёҳ» ва «Нурхон» спектакллари Э. Тошматов дирижёрлик қилиб, Москвалик санъат мухлисларининг олқишларига сазовор бўлди. Ушбу спектаклларнинг режиссёри халқ артисти Раззоқ Ҳамроев бўлиб, улар билан ҳамкорликда 20 дан зиёд спектаклларни сахналаштиришга муваффақ бўлди. Улардан «Ватан ишки», «Равшан ва Зулҳумор», «Муқимий», «Паранжи сирлари», «Махтумқули», «Гавҳари шамчирок», «Олифта», «Туркман қизи», «Нурхон», «Ғули Сиёҳ» ва бошқалар. Абдурашит Раҳимов билан «Кумуш тўй», «Ўжарлар», «Йиллар ўтиб», «Тўйдан кейин томоша», «Тошкентнинг нозанин маликаси», «Менинг

жаннатим», «Қонли тўй», «Фарҳод ва Ширин» ва бошқалар ҳамкорликда яратилди. Бахтиёр Ихтиёров билан «Хотинимнинг эри», «Ярим тундаги ўғирлик» — қайта сахналаштирилди (бу асар илгари «Кўлга тушмаган ўғрими? деб номланган), «Хонима-хоним», «Хизматингизга тайёрмиз»; Неъмат Саидхонов билан «Хўжайин»; Оловиддин Мухитдинов билан «Мушкул савдо»; Неъмат Дўстхўжаев билан «Алпомиш»; А. Хачатуров билан «Ўн иккинчи кеча»; Ахат Пармонов билан «Куёвлар конкурси», «Музаффар қуёш фарзанди», «Қачал полвон», «Тўйлар муборак»; Рустам Бобохонов билан «Нурхон», «Муҳаббат навоси»; Маъруф Отажонов билан «Дилафрўзга тўрт ошиқ», «Сойибхўжа операцияси»; Носир Отабоев билан «Тўйдан кейинги томоша», «Башорат»; Рустам Маъдиев билан «Бу қандай бало», «Қудук тубидаги фарёд», «Хасан кайфий», «Диёнатга хиёнат», «Мангу машъал»; Боир Холмирзаев билан «Осмоннинг бағри кенг», «Пари қишлоқ афсонаси», Қисқа қилиб айтганда, Э. Тошматов ўзининг 48 йиллик фаолияти давомида 100 га яқин спектаклларни сахналаштиришга эришди. Булардан ташқари Наум Гинзбург, Қувонч Усмонов ва Наби Халиловларнинг сахналаштирган барча асарларига ҳам дирижёрлик қилган. Ўзбек халқининг машҳур ва таниқли композиторларининг оркестр учун ёзилган асарларини мусиқа шинавандаларига манзур қилишда ҳам Э. Тошматовнинг ҳиссаси катта. Ўзбекистон композиторлари ўзларининг асарларини тажрибали ва серқирра ижодкор, оркестр билимдонига тўла ишониб топширардилар, улар: Ю. Ражабий, Т. Жалилов, М. Левиев, С. Юдаков, Ик. Акбаров, А. Муҳамедов, Д. Зокиров, Х. Рахимов, Д. Соатқулов, М. Юсупов, Р. Вилданов, С. Бобоев, Б. Гиенко, С. Хаитбоев, К. Жабборов, Ғ. Тошматов, Т. Тошматов, Х. Тўхтасинов, Ш. Шоимардонова, Т. Хасанов, Э. Қаландаров, Ҳ. Рахимов, С. Жалил, А. Берлин, А. Мансуров, М. Бафоев, А. Эргашев, Ф. Олимов, Н. Норхўжаев, О. Абдуллаева, Б. Лутфуллаев ва бошқалар.

Э. Тошматов улкан тажрибага эга бўлишига қарамай доим изланишда, дирижёрлик касбини такомиллаштиришда, янги қирраларини намоён этишга

ҳаракат қилади. Шунинг учун ҳам у 1972 ва 1982 йиллари Москва Катта опера ва балет театрида, К. Станиславский ва В. Немирович-Данченко номидаги муסיқали театрида ва оперетта театрида ўз малакасини ошириб қайтди. Муסיқий театр ривожига қўшган улкан ҳиссаси учун Эргаш Тошматов 1974 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» фахрий унвонига сазовор бўлди.

Э. Тошматов сермахсул дирижёрлик фаолиятидан ташқари ёш мутахассисларни тарбиялашда ҳам самарали меҳнат қилади. 1954 йилдан 1974 йилгача Р. Глиэр номидаги республика ўрта махсус муסיқа мактабида (ҳозирги лицей), 1968 йилдан 1975 йилгача Тошкент Давлат консерваториясида, 1975–1993 йиллар А. Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институтида педагогик фаолият юритиб юздан ортиқ малакали шогирдлар тайёрлашга эришди. Улар орасида — Ўзбекистон халқ артисти, профессор Форук Содиков, Ўзбекистон санъат арбоби, доцент Ботир Расулов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар: Абдухалил Абдуқодиров, Рустам Маъдиев, Турғун Бекназаров, Меҳмонали Салимов, Шухрат Йўлдошев (мархум), профессор Анвар Лутфуллаев, педагогика фанлари номзоди Бахтиёр Азимов ва бошқалар бор.

Э. Тошматов изланишдан, янгилик қидиришдан чарчамайди, ўзбек муסיқа маданиятига ўз улушини қўшишга ҳаракат қилади. Шунинг учун ҳам у 1984–1988 йиллар А. Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институти «Халқ чолғулари» кафедраси мудири лавозимида фаолият юритиб, 1985 йил Ленинграддаги (ҳозирги Санкт-Петербург) Н. Крупская номидаги маданият институтида малака ошириб келиб, Тошкент давлат санъат институтида ҳам қатор диплом спектакллари саҳналаштиришга эришди. Улардан: «Малиновкада тўй», «Нурхон», «Хонима-хоним», «Қўлга тушмаган ўғрими?», «Тоҳир ва Зухра», «Жапаклар», «Ёшлиқда берган кўнгил», «Ака-ука совчилар», «Ўжарлар», «Суймаганга суйканма» ва бошқаларни эсга олиш мумкин.

Э. Тошматовнинг яна бир ҳавас қилса арзийдиган ҳислати - жаҳон мусиқа маданияти намоёндалари ҳаёти ва ижоди, машҳур мусиқа дурдоналари ҳамда Муқимий номидаги мусиқа театри спектакллари, мусиқалари ҳақида Ўзбекистон радиоси орқали қизиқарли суҳбатлар (1965 йилдан бошлаб) олиб боришда ҳам фаол қатнашиб келди. Бундай чиқишлар мусиқа шинавандаларига, ёшларнинг таълим-тарбиясига бағишланган бўлиб жамоатчиликда катта қизиқиш уйғотди. Сўнгги йилларда Ўзбекистоннинг таниқли дирижёрлари — М. Ашрафий, А. Козловский, Б. Иноятов, Ф. Шамсутдинов, Н. Олимов, З. Ҳакназаровларнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида қизиқарли ва мазмунли эшиттиришлар тайёрлади. Ёшларнинг дирижёрликдан сабоқ олишлари учун ўз тажрибасига таяниб «Дирижёрлик» (2006) дарслигини яратди, у 2010 йилда лотин алифбосида қайта нашр этилди, муаллиф профессор унвонига эгаси.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, профессор Э. Тошматов ҳақли равишда кексалик гаштини сурмоқда.

ҒАНИ ТЎЛАГАНОВ

(1935 -2016)

Ўзбекистонда ва Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Ғани Олимович Тўлаганов 1935 йил 24 майда Тошкент шаҳрида ишчи оиласида таваллуд топди. 1950 йили Хамза номидаги Тошкент Давлат мусиқа билим юртига кириб, уни 1954 йили қашқар рубоби мутахассислиги бўйича тамомлаб, шу йили Тошкент Давлат консерваториясининг «Халқ чолғулари» факультетига ўқишга киради. 1951–1959 йиллар Ўзбекистон Давлат филармониясида рубобчи созанда бўлиб ишлайди. 1959 йили консерваторияни муваффақиятли тугатиб, ўзи ўқиган Хамза номидаги билим юртида ва 1961 йилдан 1964 йилга қадар консерваториянинг «Халқ чолғулари» кафедрасида ўқитувчилик фаолияти билан шуғулланади. Шу йиллари у дирижёрлик санъатига жуда қизиқиши ортиб, яна Тошкент Давлат консерваториясининг опера-симфоник дирижёрлиги синфи бўйича ўқишга киради. Бу ерда у профессор М. Ашрафий раҳбарлигида дирижёрлик санъатини мукамал эгаллаб, 1964 йили муваффақиятли тугаллайди. М. Ашрафий тавсияси билан Самарқанд опера ва балет театрига йўлланма олади. У 1964–1970 йилларда дирижёр, кейинроқ бош дирижёр лавозимларида фаолият юритиб, қатор операларни сахналаштиради: М. Ашрафийнинг «Шоир қалби»; С. Юдаковнинг «Майсаранинг иши»; П. Чайковскийнинг «Евгений Онегин»; Ш. Гунонинг «Фауст»; Ж. Пуччинининг «Чио-чио-сан»; Ж. Бизенинг «Травиата»; С. Бобоевнинг «Ёрилтош» ва «Хамза»; Х. Рахимовнинг «Зафар» асарлари сахна юзини кўради. 1970 йили Ғ. Тўлаганов Тошкентга қайтиб, аввал Тошкент Давлат консерваториясида, сўнг А. Навоий номидаги опера ва балет театрида дирижёр бўлиб ишлади. 1979–1984 йиллар давомида у Ўзбек Давлат филармониясининг директори ва бадиий раҳбари сифатида хизмат қилди.

Ғ. Тўлаганов А. Навоий номидаги театрда фаолият юритган даврда сахналаштирган асарлари ичида У. Мусаевнинг «Мангулик»; Н. Зокировнинг «Соҳилдаги тўқнашув» ва «Инқироздан инқилобгача»; Т. Жалилов ва Б. Бровцинларнинг «Севги хақида афсона»; Ик. Акбаровнинг «Сўғд элининг қоплони»; Ж. Бизенинг «Кармен»; Ж. Пуччинининг «Чио-чио-сан»; С. Вареласнинг «Оловиддиннинг сеҳрли чироғи»; С. Бобоевнинг «Фидойлик»; С. Жалилнинг «Зебунисо»; М. Бурхоновнинг «Алишер Навоий»; М. Бафоевнинг «Умар Хаём» опералари бор.

Ғ. Тўлагановнинг хизматлари инобатга олиниб 1981 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони билан тақдирланди. У симфоник оркестр дирижёри сифатида Ғарбий Европа, рус ва ўзбек композиторлари (Бетховен, Моцарт, Брамс, Глинка, Чайковский, Римский-Корсаков, Рахманинов, Бородин, Ашрафий, Юдаков, Бурхонов, Тожиев, Қурбоновлар) симфоник асарларини тингловчиларга тақдим этди.

Ғ. Тўлаганов 1987 йили Қорақалпоғистонда Н. Мухаммедининг «Ажиниёз» операсини биринчи бор муваффақиятли сахналаштирганлиги муносабати билан шу йили унга «Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» унвони билан тақдирланади.

Ҳозирги кунда (2016 йилдан) Ғ. Тўлаганов Ўзбекистон Давлат консерваториясидан нафақага чиқиб, қарилик гаштини сурмоқда.

ДИЛБАР АБДУРАХМОНОВА

Халқ артисти Дилбар Абдурахмонова 1936 йил 1 майда Москвада таваллуд топди. Дилбар туғилганда отаси Фулом Абдурахмонов ва онаси Зухра Абдурахмоновалар Москва консерваторияси қошида очилган ўзбек опера студиясида ўқишар эди. Ота-онаси ўқишни тугатиб Тошкентга келгандан сўнг, ёш Дилбарнинг хаёти опера театрида ўтди, десак муболаға бўлмайди. Ёшлигидан санъат ичида ўсган Дилбарни Р. Глиэр номидаги мусиқа мактабининг скрипка синфига ўқишга берадилар. Мактабни 1954 йили тугатиб, бир йилдан сўнг, 1955 йили Тошкент Давлат консерваториясига ўқишга кириб, скрипка мутахассислиги бўйича тахсил олади. Консерваторияда ўқир экан, у — мусиқа санъатининг энг қийин ва мураккаб соҳаси бўлмиш - дирижёрлик касбига меҳр қўйиб, М. Ашрафий раҳбарлигида 1960 йили дирижёр сифатида ўқишни тугатди. Шу йили А. Навоий номидаги опера ва балет театрига йўлланма олади. Театрда асосан у балет асарларини сахналаштирди. Булар:

Л.Делибнинг «Коппелия»; П. Чайковскийнинг «Оққуш кўли»; Л. Фейгиннинг «Қирқ қиз»; А. Козловскийнинг «Тановар»; Л. Минкуснинг «Дон Кихот»; С. Прокофьевнинг «Золушка»; А. Хачатуряннинг «Спартак»; Р. Шедриннинг «Кармен-сюита» ва «Анна Каренина»; Д. Шостаковичнинг «Ойимқиз ва безори»; А. Петровнинг «Дунёнинг яратилиши»; О. Меликовнинг «Испан

миниатюралари», «Икки дил достони»; М. Ашрафийнинг «Севги тумори», «Севги ва қилич»; Ф. Шопеннинг «Шопениана»; Б. Бровциннинг «Семурғ»; У. Мусаевнинг «Афсоналар водийси» бор эди. А. Козловскийнинг «Тановар» балетини сахналаштиришда қатнашиб, дирижёрлик қилгани учун у 1973 йили «Хамза номидаги Давлат мукофотига» сазовор бўлади. Д. Абдурахмонова фақат балет спектакллари билан чегараланиб қолмасдан опера асарларини ҳам сахналаштирди. Айниқса, 1975 йилдан бошлаб бу соҳага қаттиқ киришди, чунки шу йили у театрнинг бош дирижёри ва бадиий раҳбари этиб тайинланган эди. Сахналаштирган опералари ичида М. Ашрафийнинг «Бўрон»; Ш. Гунонинг «Фауст»; П. Чайковскийнинг «Пиковая дама», «Иоланта»; Ж. Вердининг «Травиата», «Отелло», «Трубадур»; К. Сен-Сансинг «Самсон ва Далила»; М. Мусоргскийнинг «Хованщина»; Р. Пуленкнинг «Инсоний овоз»; С. Прокофьевнинг «Оловли фаришта»; А. Холминовнинг «Оптимистик фожеа»; Т. Хренниковнинг «Севгидан кейинги севги»; С. Юдаковнинг «Майсаранинг иши»; И. Акбаровнинг «Сўғд элининг қоплони»; Р. Абдуллаевнинг «Хива ордени» бор. Дилбар Абдурахмонова кўп йиллик самарали ижрочилик фаолияти учун 1969 йилда «Ўзбекистон халқ артисти», 1977 йилда собиқ «Иттифоқ халқ артисти фахрий унвонларига муяссар бўлди.

ЗОҲИД ҲАҚНАЗАРОВ

Ўзбекистон халқ артисти, профессор Зоҳид Абдувоҳидович Ҳақназаров 1937 йил 12 ноябрда Тошкент шаҳрида ишчи оиласида таваллуд топди. У жуда ёш бола вақтидаёқ ота-онадан етим қолиб, Тошкент, Янги йўл ва Самарқанд болалар уйларида тарбияланади. Болалар уйида мусиқа дарсига алоҳида эътибор қилиб, ҳамма ёш болалар бирор чолғуда чалишни билишлари шарт эди. Зоҳид ҳам олдин скрипка чолғусини ўзлаштира бошлади. Кейин, яъни 1950 йилда Тошкентдаги харбий мусиқа мактабига кириб, флейта синфи бўйича таълим олади. Ўқишни муваффақиятли тугатиб, 1954 йили Самарқанд

гарнизони қошидаги харбий оркестрда хизмат қилади. Хизмат даврида у муסיқа билим юртига флейта чолғуси бўйича ўқишга киради. Бу ерда икки йил ичида ўқишни ва харбий хизматни муваффақият билан тугатиб, 1956 йили Тошкент Давлат консерваториясининг икки бўлими, яъни оркестр чолғулари ва муסיқашунослик факультетларига ўқишга киради. Икки йил ўқиб 1958 йили Маданият вазирлигининг йўлланмаси билан Москва консерваториясининг муסיқашунослиги факультетига ўқишга кириш учун Москвага боради. Лекин, у муסיқашунослик факультетига кирмай, опера-симфоник дирижёрлиги факультетига ўқишга киради. Дирижёрлик курсида у таниқли дирижёр, профессор Николай Павлович Аносов ва Геннадий Рождественский раҳбарлигида дирижёрлик маҳорати сирларини пухта эгаллашга ҳаракат қилади. У талабалик йилларидаёқ Москва консерваторияси қошидаги опера студияси оркестри билан Моцарт, Мусоргский, Книппер ва Равель каби машҳур композиторларнинг йирик симфоник асарларига дирижёрлик қилади. Тошкентга келиб, улуғ немис композитори Л. Бетховен ижодига бағишланган катта концерт дастурини тайёрлайди ва намойиш этади. Бундан ташқари у Ўзбекистон Давлат филармониясининг симфоник оркестри билан Сибирь шаҳарларида ижодий сафарларда бўлади. Зоҳид Хақназаров 1963 йили Москва консерваториясини муваффақиятли тугатиб, Ўзбекистонга келади ва ўзбек давлат филармонияси қошидаги симфоник оркестрда дирижёр лавозимида ишлайди. Икки йилдан сўнг, яъни 1965 йилдан шу оркестрнинг бадий раҳбари ва бош дирижёри этиб тайинланади. У биринчи галда оркестрнинг ижро маҳоратига, уни юқори профессионал жамоа даражасига кўтариш учун тинмай ишлайди. Оркестрга ёш, истеъдодли чолғучиларни жалб қилади. Шу билан бир қаторда оркестр репертуарига алоҳида аҳамият бериб ғарбий европа, рус, замонавий муסיқа асарларини, ҳамда Ўзбекистон композиторларининг йирик асарларини киритади. Бу билан у оркестр ижро маҳоратини янада юқори поғонага кўтариш эришади. Унинг репертуарида Р. Штрауснинг «Дон Жуан»,

А. Штейнбергнинг оркестр учун бешта пьесаси, П. Хиндемитнинг «Рассом Матис», И. Стравинскийнинг «Петрушка», «Прибаутки», Пульчинелла, «До» минорли симфонияси, Б. Бриттеннинг «Перселл» мавзусига ёзилган вариациялар ва фуга, А. Хачатуряннинг «2–чи симфонияси, Д. Шостаковичнинг «5», «8», «12», «13» симфониялари билан бир қаторда унинг скрипка ва оркестр учун ёзилган концерти, С. Прокофьевнинг «Ромео ва Жульетта» балетидан сюита, «4» ва «5» симфониялари ҳамда унинг «2» скрипка ва оркестр учун ёзилган концерти, М. Ашрафий, С. Юдаков, М. Бурхонов, И. Акбаров, Р. Вильданов, М. Тожиев, Р. Хамроев, Ш. Шоимардонова, С. Карим-Хожи ва бошқа композиторларнинг асарлари ижро этилди. Бу билан З. Хақназаровнинг дирижёрлик маҳорати юқори баҳоланиб, у 1969 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» фахрий унвонига сазовор бўлди. 1971 йилда Италиянинг пойтахти Римда ўтган халқаро дирижёрлар танловида танлов дипломанти бўлишга муяссар бўлди. Бундан рухланган З. Хақназаров янги асарлар устида тинмай иш олиб борди. 1979 йили Тошкент шаҳрида ўтган Ўрта Осиё, Қозоғистон, ҳамда Кавказorti республикаларининг симфоник мусиқа оркестрлари, замонавий мусиқа фестивали, М. И. Глинка номидаги УШ Бутуниттифоқ хонандалар ва пианиночилар танловларини маҳорат билан ўтказишга эришди. Яна машҳур ва таниқли композиторлар Л. Бетховен, А. Скрябин, Д. Шостакович ва бошқаларнинг ижодига бағишланган концертларни уюштирди. Унинг концертларида машҳур ижрочилар Джон Лил, А. Бахчиев, Л. Василенко, О. Криса, Т. Николаева, Р. Керер, Е. Сорокина, А. Слободяник, Г. Соколов ва бошқалар мунтазам иштирок этиб келди. Бундан ташқари Ленинград Давлат академик капелласи, А. Юрлов номидаги хор капелласи, ўзбек филармонияси қошидаги хор капелласи ва Ўзбекистон радиоси қошидаги хор жамоалари билан катта концертлар ўтказди. З. Хақназаровнинг ўзи Москва, Ленинград, Киев, Одесса, Белоруссия, Арманистон, Қозоғистон, Германия, Югославия, Чехословакия, Болгария, Руминия давлатларида ўтган симфоник

концертларда ўзининг дирижёрлик маҳоратини намойиш этиб тингловчилар олқишига сазовор бўлди. 1978 йили у раҳбарлик қилган оркестр «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ижрочилик жамоаси» фахрий унвонга, З. Хақназаров эса «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонига сазовор бўлди. У 1967 йилдан бошлаб телеэкран орқали ўзбек ва рус тилларида «Бугун сизлар билан дирижёр» туркум эшиттиришларини намойиш этиб, чет эл, рус ва ўзбек композиторларининг мумтоз асарлари билан кенг оммани таништириб, тарғибот ишларини олиб борди. 1979–1984 йилларда Тошкент Давлат консерваторияси ректори лавозимида ишлаб, консерватория талабаларига дирижёрлик маҳоратидан сабоқ бериб, 1982 йили профессор илмий унвонига муяссар бўлди. Зоҳид Хақназаров Ўзбекистон мусиқа санъатига қўшган ҳиссаси учун 1999 йилда «Эл-юрт хурмати» ордени билан мукофотланган.

ХАМИДУЛЛА ШАМСУТДИНОВ

Ўзбекистон халқ артисти Хамидулла Шамсутдинов 1940 йил 27 октябрда Тошкент шаҳрида ишчи оиласида таваллуд топди. 1953 йили у Р. Глиэр номидаги ўрта махсус мусиқа мактабига ўқишга кириб, 1957 йили қашқар рубоби синфи бўйича битиради ва шу йили у Тошкент Давлат

консерваториясининг «Халқ чолғу факультетига ўқишга киради. Консерваторияни тугатиб, меҳнат фаолиятини Ўзбек Давлат филармонияси қошидаги халқ чолғулари оркестрида рубобчи сифатида бошлайди. Шу билан бирга у педагог-ўқитувчи сифатида аввал Р. Глиэр номидаги махсус мусиқа мактабида, сўнг консерватория, ҳамда театр ва рассомчилик институтида дарс бера бошлайди. Бироқ у дирижёрлик касбига жуда қизиқиб, дирижёр бўлиш орзусида 1963 йили иккинчи марта консерваториянинг опера-симфоник дирижёрлиги бўлимига ўқишга киради. Бу ерда у ажойиб инсон, машҳур дирижёр М. Ашрафий раҳбарлигида дирижёрлик касбини пухта эгаллайди. Х. Шамсутдиннов консерваторияни 1968 йили муваффақиятли тугатиб, А. Навоий номидаги Академик Катта опера ва балет театрига йўлланма олади. Кўп йиллик иш даврида дирижёр сифатида катор опера ва балет асарларига дирижёрлик қилди. Унинг репертуарида П. Чайковскийнинг «Евгений Онегин», И. Хамроевнинг «Ойжамол», Б. Зейдманнинг «Ўн иккинчи кеча» опералари, А. Морозовнинг «Доктор Айболит», П. Чайковскийнинг «Оққуш кўли», М. Ашрафийнинг «Севги тумори», Делибнинг «Коппелия», М. Левиеннинг «Сухайл ва Мехри», А. Лядов ва В. Дешевонинг «Жонсиз Малика ва етти баҳодир хақида эртак», О. Меликовнинг «Муҳаббат хақида афсона», А. Минкуснинг «Дон Кихот», С. Юдаковнинг «Тирик аланга», А. Берлиннинг «Фарҳоднинг жасорати», В. Хаэтнинг «Этик кийган мушук», В. Асафьевнинг «Боқчасарой фонтани», Аданнинг «Жизель», Б. Бровциннинг «Семурғ» балетлари жой олган. Ҳ. Шамсутдинов 1990–2002 йиларда А. Навоий номидаги театрда бош дирижёр лавозимида фаолият юритиб келди. Шунини таъкидлаш лозимки, театрнинг оркестр жамоаси асосан опера ва балет спектаклларида жўр бўлиши билан ажралиб туради. Бундан ташқари Ҳ. Шамсутдинов раҳбарлигида оркестр ўзининг асосий ишидан ташқари мустақил симфоник концерт асарларидан концертлар беришни ҳам йўлга қўйди. М.: А. Дворжакнинг 9–симфонияси, П. Чайковскийнинг 4–симфонияси ва «Ромео ва Джулетта»

увертюра-фантазияси, Р. Шедриннинг «Озорные частушки», Скрябиннинг «Поэма Экстаза» асари, ички ишлар муҳофаа вазирлиги оркестрлари билан биргаликда П. Чайковскийнинг «Тантанали увертюра 1812 йил» асари кабилар ижро этилди. Бундан ташқари у хореография билим юрти талабаларининг (ҳисобот концертлари) — «Баядерка», «Пахита», «Шопениана» ва Д. Кабалевскийнинг «Блестящий дивертисмент» балет асарларига дирижёрлик қилди. Ўтган 34 йил ичида Ҳ. Шамсутдинов театр жамоаси билан Москвадаги Катта театрда, Кремль театрида, Ҳамдўстлик мамлакатларида, Хитой, Таиланд, Малайзия, Гонконг сафарларида қатнашди. Малайзиянинг Куала-Лумпур шаҳрида катта концерт дастурини компакт дискка ёзишга эришди.

Ҳамидулла Шамсутдинов Ўзбекистон опера ва балет санъати ривожига қўшган хизматлари учун 1983 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист», 1988 йили «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонларига, ҳамда 2003 йили «Дўстлик» орденига сазовор бўлди. У 2002 йили соғлиги туфайли театрдан нафақага чиққан бўлса-да, ҳозирги кунда Р. Глиэр номидаги махсус мусиқа мактаб лицейида ёшларга таълим-тарбия бериш билан шуғулланиб келмоқда.

ФОРУҚ СОДИҚОВ

Ф. Содиков 1946 йилнинг 31 декабрида Тошкентда зиёлилар оиласида таваллуд топди. Отаси Тожихўжа ака машҳур хирург, ўз касбининг устаси, етук мутахассис, онаси Азиза ая кўп йиллар бошлангич синф ўқитувчиси бўлиб ишлаган. Ёш Форуқ Глиэр номидаги Республика ўрта махсус musiқа мактабида қашқар рубобида Б. Мирзаахмедов, дирижёрликдан Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Э. Тошматов синфида тахсил олди. Ўзбекистон давлат консерваториясида (1965–1970) у қашқар рубобида доцент Ф. Васильев, дирижёрликдан давлат мукофоти лауреати, профессор А. И. Петросянц синфида сабоқ олди. Ўз касбининг билимдонлари бўлган бу устозлардан илм олиш Ф. Содиков келажagini musiқа билан чамбарчас боғлади. Талабалик давридаёқ ўқитувчилик амалиёти даврида у Тошкент шаҳар 73–умумтаълим мактабида қизлардан дуторчилар оркестри тузиб, консерватория залида чиқишлар қилди. Фаоллигига ишонган А. Петросянц 4–курсада ўқиётган Ф. Содиковга талабалар оркестрига раҳбарликни топширди, 5–курсдан эса ўқитувчи сифатида ишга таклиф этиб, қашқар рубобидан ва оркестр дирижёрлигидан дарс берди. 1970

йили ўқишни битирган Ф. Содиқов дирижёрликдан дарс бера бошлади. Ўқиш даврида кашқар рубоби билан бирга афғон рубобида ҳам изчил шуғулланганлиги учун 1971 йили афғон рубоби чолғусида ижрочи созандаларнинг 1–Республика танловида қатнашиб, у ғолибликни қўлга киритди. Дирижёрлик касбини янада чуқурроқ ўрганишга бўлган интилиш Ф. Содиқовни 1971йили опера-симфоник дирижёрлиги факультетида ўқишга ундади. У 1976 йили моҳир устоз, композитор ва дирижёр, жамоат арбоби, халқаро мукофотлар лауреати, халқ артисти, профессор М. Ашрафий синфини муваффақият билан битирди. Шу йили Ўзбекистон республикаси маданият ишлари вазирлиги Ф. Содиқовни Т. Жалилов номидаги ўзбек халқ чолғулари оркестрига бадий раҳбар ва бош дирижёр этиб тайинлади. (1975 йилда давлат аттестациясидан ўта олмаган.) Оркестрнинг ижрочилик даражасини ошириш мақсадида Ф. Содиқов жамоага бир қатор иқтидорли созандалар-республика танловлари ғолибларини таклиф этди. Жамоа ҳаётида янги ижодий давр бошланди. 1978 йили кенг миқёсдаги ижодий сафарлар қайта тикланди, кенгайди. Булар: Украина, Марказий Осиё давлатлари. Марказий Россия ва Сибирь, Узоқ Шарқ, Украина, Белоруссия ва Кавказ орти республикаларидир. Оркестрнинг ижодий фаолиятида халқ куй ва қўшиқлари, Ўзбекистон композиторларининг қайта ишлаган ва махсус ёзилган оригинал асарлари репертуардан ўрин олди. М.: қайта ишлаб оркестр учун мослаштирган М. Ашрафийнинг - «Баёт», Б. Гиенконинг- «Фарғонача Хусайн», М. Бафоевнинг - «Фарғонача шахноз», Т. Қурбоновнинг - «Ушшоқи Содирхон», «Гиря», «Феруз» каби кўплаб асарлар. Махсус оркестр учун ёзилган кекса авлод композиторлари С. Бобоев, М. Ашрафий. М. Бурхонов, М. Левиёв, С. Юдаков, В. Зудов, С. Жалил билан бирга янги ёш авлод композиторлари ижоди бошланди. Булар Т. Қурбонов. М. Тожиев, М. Махмудов, И. Акбаров, А. Мансуров, Х. Рахимов. Р. Абдуллаев, Н. Ғиёсов, С. Карим-Хожи, М. Отажонов ва бошқалар. Улар ёзган оригинал асарларнинг илк бор ижрочиси Ф. Содиқов ҳаётга йўлланма берди,

кейинчалик радио тасмаларига ҳамда пластинкаларга ёзилди. Айниқса композитор Т. Қурбонов билан Ф. Содиқовнинг бир-бирига бўлган самимий ҳурмати туфайли ижодий мулоқот унумли бўлди. Унинг А. Петросянец хотирасига бағишланган “Рапсодия” си, бешта поэмадан ташкил топган “Хамса” монументал асари ва Ф. Содиқовга миннатдорлик рамзи сифатида бағишланган халқ чолғулари учун яратилган «Биринчи симфония»си оркестрнинг ижро маҳоратини юқори поғонага кўтарди, репертуардан мустаҳкам ўрин олди. Оркестрнинг ижодий фаолиятида Ҳамдўстлик мамлакатлари композиторларининг асарларига ҳам муносиб ўрин берилди. Жумладан: И. Лученок (Белоруссия); К. Кумисбеков (Қозоғистон); У. Гаджибеков (Озарбайжон); Ш. Сайфуддинов (Тожикистон); К. Багренин (Россия) ва бошқалар. Жаҳон мумтоз композиторлари И. Бах, И. Гайдн, В. Моцарт, Л. Бетховен, Ф. Шуберт, М. Глинка, Ж. Бизе, П. Чайковский. Й. Штраус. П. Сарасате. К. Сен-Санс, Д. Шостакович, Г. Свиридов, А. Хачатурян ва У. Хожибеков каби мусиқа даҳолари асарларини ижро этиш созандаларда чуқур мусиқий ҳиссиёт ва нозик дид тарбиялашга хизмат қилди. Ф. Содиқов раҳбарлигидаги оркестрнинг фаолияти бошқа хорижий мамлакатлари оркестрлари ижоди билан ҳам бевосита боғлиқдир. Хусусан, Қурмонғози номидаги Қозоғистон Давлат академик халқ чолғу оркестри билан алмашув гастрол сафари, Н. Осипов номидаги Давлат академик Россия миллий оркестри билан ўзбек оркестрининг биргаликда чиқишлари тингловчиларда катта қизиқиш уйғотди. Шунингдек, Ўзбекистон Давлат академик оркестри билан халқ артисти, Қозоғистон Давлат мукофоти лауреати, профессор Ш. Қашғалиев, Россия халқ артисти, Давлат мукофоти лауреати, профессор Н. Калинин ва Тожикистонда хизмат кўрсатган артист Н. Абдуллаевларнинг концертлари диққатга сазовордир. Бинобарин турли миллат оркестрларининг дирижёрларини ўзбек оркестри билан концертлари бадиий жамоанинг ҳаётида катта воқеа бўлиб, унинг профессионал ижро маҳоратини белгиловчи

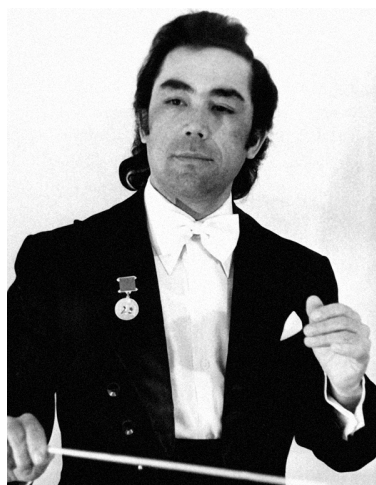
омиллардан ҳисобланади. Оркестрнинг бадиий раҳбари ва бош дирижёри Ф. Содиқовни Россия, Қозоғистон ва бошқа Ҳамдўстлик давлатлари оркестрлари билан сахнавий чиқишлари, турли Халқаро конкурс ва фестиваллар ҳайъати таркибига мунтазам таклиф этилиши, Т. Жалилов номидаги оркестрни кейинги даврда Республика ташқарисида ҳам машҳурлиги, нуфузи ошганлиги, салоҳияти баландлигидан далолат беради. 2004 йилдан Ўзбекистон Давлат консерваториясининг орган залида ёш томошабинлар учун режалаштирилган «Маънавият чашмалари» рукни остида ўзбек ва рус тилларида ўтказилган суҳбатли концертларнинг Ф. Содиқов томонидан дирижёр ва лектор сифатида юқори савияда олиб борилганлиги ижобий ҳол. Бу билан ёш авлоднинг бадиий-эстетик тарбиясига, жисмоний ва маънавий соғлом, комил инсон бўлиб шаклланишига ўзининг салмоқли ҳиссасини қўшиб келди. Бу оркестрнинг юксак ижрочилик маҳорати ранг-баранг мусиқий дастурлари, шунингдек республикамиз ва унинг ташқарисидаги таниқли хонанда, созанда, дирижёрлар билан ижодий мулоқоти натижасида грампластинкаларга ёзилди. Натижада 18 та улкан диск дунё юзини кўрди. Хусусан, хонандалар халқ артисти С. Қобулова, Ўзбекистон халқ артистлари О. Алимақсумов, Н. Абдуллаева, Тожикистон халқ артистлари Б. Исҳоқова, Ш. Муллажонова, М. Эргашевалар созандалардан Т. Собиров, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар, профессор М. Тоиров, Ш. Аҳмеджонов, Тожикистонда хизмат кўрсатган артист Н. Абдуллаев дирижёрлигида ёзилган «Субҳидам», «Кўнгил навоси», «Дил ноласи», «Помир садоси» оркестрнинг 50 йиллигига бағишланган «Муборакбод» номли икки пластинкадан иборат мусиқий гулдасталар ўзининг профессионал жиҳати, сержилолиги ва табиийлиги билан ноёб мусиқали хазинага айланди. Ф. Содиқов раҳбарлигидаги оркестр Ўзбекистон телевидениеси ва радиосининг олтин фондига ўзининг энг ноёб дастурларини ёзиб келди. Шунингдек, Ҳамдўстлик давлатларидан Украина, Тожикистон, Россия ва Қозоғистон радиолари олтин фондларига ҳам ўз дастурларини

ёздирган. Ушбу оркестр ижросида «Муסיқали палитра» (1986) фильм-концерти суратга олинди. Ф. Содиқов моҳир дирижёр, меҳрибон устоз ва сеvimли мураббий ҳамдир. У 20 йилдан ортиқ мобайнида М. Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясида (ҳозирги ЎзДК), А. Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институти (ҳозирги ЎДСМИ) талабаларга халқ чолғулари оркестри дирижёрлиги сирларини ўргатди. У 1985 йил доцент, 2002 йил профессор унвонига муносиб топилди. Унинг кўп йиллик ижрочилик, концерт ва педагогик фаолиятининг махсули сифатида оркестрнинг 50 йиллик ижодий фаолиятини ёритувчи «Государственный оркестр народных инструментов Узбекистана имени Т. Жалилова» номли монография (муסיқашунос Г. Кузнецова билан ҳамкорликда) чоп этилди (1990, Тошкент).

Ф. Содиқов томонидан Ўрта Осиё ва Қозоғистон халқ чолғу оркестрлари репертуаридан тузилган иккита партитура тўпламлари (1988, 1991 йй. М.). консерватория, маданият институти талабалари ва профессионал дирижёрларга мўлжалланган «Ўзбек халқ чолғулари оркестри ижросида Т. Қурбонов асарлари талқини» (1999, Тошкент) ўқув қўлланмаси босмадан чиқарилди. Ф. Содиқов раҳбарлигида оркестр турли халқаро муסיқа фестиваллари, жумладан: «Киев баҳори-80», «Сочи-84», ХП-жаҳон ёшлари фестивали, «Москва-85», «Белоруссия кузи-87», Кореяда ўтказилган «Муסיқали олтин чўл» (2002) фестивалларининг лауреатидир.

Ф. Содиқов раҳбарлигидаги оркестрнинг ижоди сермахсул: 2001 йили Республикамизнинг энг нуфузли муסיқа ўчоғи А. Навои номидаги Давлат академик катта опера ва балет театри саҳнасида биринчи марта икки бўлимдан иборат бўлган Дж. Верди вафотининг 100 йиллигига бағишланган «Италия муסיқаси оқшоми», 2003 йили яна шу театрда Санкт-Петербург шахрининг 300 йиллигига бағишланган «Рус муסיқаси оқшоми», 2004 йил И. Штраус таваллудининг 200 йиллигига бағишланган «Вальс оқшоми». 2004 йил шу театрнинг солисти Н. Султоновнинг иштирокида «Неаполитан кўшиқлари

оқшоми», 2005 йил рус музыкасига бағишланган «Широкая масленница» номи билан ўтказилган музыка кечалари жамоатчилиқда катта қизиқиш уйғотди ва республикада музыка ҳаётида муҳим воқеага айланди. Оркестрнинг профессионал ижрочилиқ соҳасидаги эришган улкан ютуқлари ва кенг оммани музикавий эстетик тарбиясидаги муваффақиятлари учун «Давлат оркестри» (1980), «Академик оркестр» (1991) юксак унвонлари билан тақдирланди. Ушбу ютуқлардаги хизматлари учун Ф. Содиқов «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» (1980), «Ўзбекистон халқ артисти» (1999) фахрий унвонларига сазовор бўлди. Шу жумладан оркестр артистлари А. Муборақов (2002) ва Ш. Аҳмеджонов (2003) «Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган артист» фахрий унвонига, К. Базоров, Е. Каримов, У. Махмудовлар халқаро конкурс лауреатлари даражасига кўтарилди. 1976 йилдан оркестрнинг бадиий раҳбари ва бош дирижёри сифатида фаол ижод қилиб келаётган Ўзбекистон халқ артисти, профессор Ф. Содиқов шу жамоада самарали ишлаб. маҳоратини янада юқори даражага кўтаришга эришди. Илк бор оркестрда ижро этилган М. Глинканинг «Руслан ва Людмила» операсига «Муқаддима», Ж. Россинининг «Ўғри ҳаққа» операсига «Муқаддима». К. Сен-Сансининг виолончел ва оркестр учун ёзилган «Концерт»и (якканавоз Ш. Толипов), ҳамда «Самсон ва Далила» операсидан Вақханалия «Муқаддима»си, И. Штрауснинг вальслари ва полькалари, П. Сарасатенинг «Наварра» ва «Хота наварра» асарлари, П. Чайковскийнинг скрипка ва оркестр учун «Концерт»и, А. Хачатуряннинг скрипка ва оркестр учун «Концерти»и, А. Бородиннинг «Князь Игорь» операсидан «Половецкие пляски» ва кўплаб бошқа асарлар шулар жумласидандир. Бу асарларни тўғри талқин қилиш, муаллиф кўрсатганидек темп ва динамикалари, штрихларини ўз ўрнида ижро этилиши Ф. Содиқовнинг катта дирижёрлик маҳоратини намоён этади. Ф. Содиқовнинг ижоди халқ чолғулари оркестрининг ривожига муносиб ҳисса бўлиб кўшилди. Бугунги кунда Ф. Содиқов нафақада, эркин ижод қилиб келмоқда.

ФАЗЛИТДИН ЁҚУБЖОНОВ

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Фазлитдин Ёқубжонов 1945 йил 18 ноябрда қадимги Самарқанд шаҳрида ишчи оиласида туғилди. 1962 йили Самарқанд мусиқа билим юртига хор дирижёрлиги бўйича ўқишга кириб, 1966 йили уни муваффақиятли тугатади ва шу йили у Тошкент Давлат консерваториясининг хор дирижёрлиги бўлимига ўқишга киради. Ўқиш давомида у опера дирижёрлиги касбига қизиқиб, М. Ашрафий раҳбарлигида дирижёрликдан сабоқ ола бошлайди. 1971 йили у хор дирижёрлиги курсини битириб, икки йил харбий хизматини ўтаб, сўнг яна опера дирижёрлиги курсини давом эттиради. Ф. Ёқубжонов 4 курс талабаси даврида М. Ашрафийнинг тавсиясига биноан янги очилган Самарқанддаги опера театрига дирижёр сифатида ишга юборилади. Бу ерда у аста-секин машҳур классик опера ва балет спектакллари саҳналаштириш сирларини ўргана бошлайди. Дирижёрлик касбини чуқурроқ ўзлаштириш ва мусиқа билимини кенгайтириш мақсадида у икки йил давомида Киев опера ва балет театрида стажировкада бўлиб, таниқли дирижёр Стефан Васильевич Турчак раҳбарлигида катта тажриба орттириб, Самарқандга қайтади. Стажировка даврида орттирган тажрибасига таяниб, қатор спектакллари саҳналаштириб катта обрў қозонади. Натижада у 1982 йили Самарқанд опера ва балет театрига бош дирижёр қилиб

тайинланади. Унинг репертуарида мумтоз ва классик опералар, балет спектакллари, ҳамда муסיқали драмалардан асарлар ўрин олган. М. Ашрафийнинг «Дилором», «Шоир қалби» (Фурқат), С. Юдаковнинг «Майсаранинг иши», С. Бобоевнинг «Хамза», «Ёрилтош», Т. Жалилов ва Б. Бровцинларнинг «Тохир ва Зухра», Р. Абдуллаевнинг «Садоқат», Н. Зокировнинг «Уйғониш», Д. Россинининг «Севилия сартороши», Ж. Вердининг «Травиата», «Риголетто», М. Мусоргскийнинг «Борис Годунов», Леонковаллонинг «Масхарабозлар» опералари билан бир қаторда, балет асарлари, Чайковскийнинг ҳамма балетлари: «Оққуш кўли», «Шелкунчик» («Ёнғоқ чақар») ва «Уйқудаги Малика», М. Равелнинг «Болеро», Аданнинг «Жизель», Минкуснинг «Дон Кихот», Г. Мушелнинг «Самарқанд афсонаси», М. Юсуповнинг «Гулсанам» балетлари; Т. Жалилов ва Г. Мушелларнинг «Алпомиш», «Равшан ва Зулхумор», Ф. Алимовнинг «Нодирабегим» муסיқали драмалари ва бошқалар.

Ўзбекистонда муסיқа ва театр ривожига қўшган салмоқли ҳиссаси учун Фазлиддин Ёқубжонов 1992 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони билан тақдирланди. У ҳозирги кунда А. Навоий номидаги Академик катта опера ва балет театри бош дирижёри вазифасини ўтаб, Ўзбекистон давлат консерваториясида ёшларга дирижёрликдан сабоқ бериб келмоқда.

БОТИР РАСУЛОВ

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Ботиржон Қосимович Расулов 1948 йил 30 апрелда Янгийўл шаҳрида таваллуд топди. У 1960 йили Р. Глиэр номидаги республика ўрта махсус мусиқа мактаб-интернатида ўқишга кириб, О. Холмухамедов синфида ғижжак чолғуси бўйича, Э. Тошматов синфида дирижёрлик бўйича тахсил олди. Б. Расулов 1966 йили ушбу мактабни муваффақиятли тугатиб, шу йили Тошкент давлат консерваториясининг халқ чолғулари факультетига ғижжакчи сифатида ўқишга киради. Бу ерда ҳам у О. Холмухамедов раҳбарлигида ғижжак чолғу сирларини мукамал ўрганади. 1971 й. 1 республика ёш ижрочилари танловида қатнашиб лауреатликни қўлга киритади, ҳамда консерваторияни муваффақиятли тугатади. Т. Жалилов номидаги халқ чолғулари оркестрига ишга юборилади, лекин дирижёрлик касбига бўлган хаваси уни яна (1974й.) консерваториянинг опера-симфоник дирижёрлиги факультетига киришга мажбур этади. Бу ерда у таниқли композитор ва машҳур дирижёр М. Ашрафий раҳбарлигида тахсил олади. Бироқ, 1975 йилда М. Ашрафийнинг вафотидан сўнг у ўқишни профессор Қ.

Усмонов раҳбарлигида давом эттириб, 1979 йили муваффақият билан ўқишни тугатади. Шу йилдан бошлаб у Тошкент давлат оперетта театрига дирижёр этиб тайинланади. Бу лавозимда у ҳозирги кунгача ишлаб, 1981 йилдан бадиий раҳбар ва бош дирижёр сифатида қатор оперетта спектакллари саҳналаштирди. Булар ичида дунёга донғи кетган оперетта композиторлари И. Штрауснинг «Вальс қироли», «Лўлилар барони», «Уچار сичқон», И. Кальманнинг «Сильва», «Марица», «Баядерка», «Лўли-премьер», Ф. Легарнинг «Люксембург графи», «Фраскита», «Кувноқ бева» каби қатор асарлар бор. Бундан ташқари Ботир Расулов Ўзбекистон миллий симфоник оркестри билан Ғарбий Европа ва рус композиторлари Л. Бетховен, В. Моцарт, Ц. Франк, Г. Берлиоз, И. Брамс, Н. Паганини, Сибелиус, Брук, П. Чайковский, Н. Римский-Корсаков, С. Рахманинов, А. Глазунов ва бошқа композиторларнинг симфония ва машҳур йирик чолғу асарларига дирижёрлик қилиб келмоқда.

У Токиода ўтган Халқаро дирижёрлар танлови ҳамда Иттифок дирижёрлар танловларида иштирок этди. У дирижёр ва созанда сифатида қатор чет эл сафарларида-Германия, Бельгия, Чехословакия, Марокко ва Тунис шаҳарларида ўзининг маҳоратини муваффақият билан намоёниш этди.

Б. Расулов 25 йил давомида Маданият институти ва асосан консерваториянинг опера тайёрлов бўлимида ёшларга дирижёрлик фанидан дарс бериб келмоқда. Ўзбекистонда оперетта санъатини ривожлантиришга қўшган хизматлари учун унга 1989 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони берилди.

II.БОБ.2. Дирижёрликни эгаллаш вазифалари.

Дирижёр – катта ижодий жамоанинг раҳбари, ташкилотчиси, тарбияловчиси ҳисобланади. У маданиятли, ҳар томонлама ўқимишли бўлиши шарт. Шунинг учун дирижёрликни ўрганишдан олдин албатта бирор бир чолғуда чала оладиган бўлиш керак. Бундан ташқари, дирижёрнинг эшитиш қобилияти ниҳоятда ўткир бўлмоғи лозим. Агар у мутлоқ эшитиш (абсолютный слух) қобилиятига эга бўлса, ундан ҳам яхши. Чунки оркестрни, товушларни созлашда яхши эшитиш катта ёрдам беради. Бироқ мутлоқ эшитиш қобилияти дирижёр учун ҳал қилувчи омил эмас. Кўп дирижёрлар мутлоқ эшитиш қобилиятига эга бўлмасалар-да, юксак ижодий натижаларга эришганлар. Қолаверса, доимий меҳнат муסיқачининг эшитиш қобилиятини юксак сезгирликка олиб келади.

Янги асарларни ўрганиб, тинглаш орақали муסיқанинг пасту-баландлигини текшириш, муסיқали диктантлар, хор ёки хонандалар ансамблларида қатнашиш ҳам эшитиш қобилиятининг ривожланишига катта ёрдам беради. Дирижёрнинг барча дастлабки тайёргарлиги, оркестр билан олиб борган машаққатли ишининг натижаси муסיқий асарни концертда ижро этишдир. Концерт ижрочининг ҳаётидаги масъулиятли воқеалардан биридир. Чунки концертдаги ҳар бир ижро ўзига хос ва бетакрор бўлади.

КОНЦЕРТ фаолияти. Концертда у ҳар қандай ижрочи каби, композитор ва тингловчи ўртасидаги воситачи бўлиб хизмат қилади. Бу ўринда у ўзининг ижро воситалари ёрдамида тингловчини асарнинг ғоя ва образлари доирасига олиб кириши, композитор илгари сурган ғояни етказишга ҳаракат қилади. Дирижёр муаллиф олдида, умуман санъат олдида катта масъулият сезади, негаки унинг ижроси доимо қайсидир маънода у ёки бу асарнинг тақдирини ҳал қилади, айниқса агар асар илк бор ижро этилаётган ёки ёш бастакорга тегишли бўлса. Тарихда дирижёрнинг биринчи ижродаги номини очиб берувчи мисоллар кўплаб топилади. Дирижёр концертига бутун маҳоратини ишга солган ҳолда

киришади. Бирок, концерт ижроси ўзига хос талқин ва ҳақиқий илҳом кучига бўйсунмаган бўлса, унда фақат расмий, куруқ, ортиқча таассурот қолдирмайдиган бўлиб чиқади. «Илҳомсиз ҳеч қандай ролни маромига етказиб ижро этиб бўлмайдику», — деган эди Белинский. П. Чайковский эса «фақат илҳом кучидан ҳаяжонга тушган артист қалбидан чиққан мусиқагина инсонни ларзага солиши, катта таассурот уйғотиши мумкин» эканлигини таъкидлаганди. Илҳом — ижрочи вужудини бирдан қамраб олувчи ҳисларни ифода этишгина эмас, балки илҳом манбаъини концертгача қилинган машаққатли ва узоқ меҳнатдан қидириш керак. Бу шундай руҳий ҳолатки, у дирижёрнинг иродаси билан онгли равишда бошқарилади, бу — ижрочининг барча ички, руҳий кучларини жамлаб, ягона мақсадга йўналтирилиши, ижро этилаётган асарга бутун эътиборини қарата билиш қобилияти бўлгани учун у юксак касб маҳорати ва улкан тайёргарлик тажрибасига асосланган бўлади.

Концерт залидаги тантанали муҳит, тингловчилар билдирган муносабат дирижёрга таъсир кўрсатиб, илҳомлантиради. Бунда ҳақиқий ижодий илҳомланишни ғурур, ўзини кўрсатиш орқали муваффақиятга эришиш истагидан ажратиб турувчи чегарани босиб ўтиб кетмасликка ҳаракат қилиш керак. Оммага ташқи таъсир воситаларини қидирувчи дирижёр мусиқа олами ва ўзининг юксак вазифаларини англаб етишдан жуда йироқдир. Дирижёрнинг ҳаддан зиёд ўзини кўрсатиб, «фракдан чиқиб кетадиган» даражада ҳиссиётга берилиб ишлаш ҳақиқий маҳоратнинг йўқлигидан, дирижёр ўзининг асосий вазифаси — мусиқа, санъатга хизмат қилиши лозимлигини тушунмаслигидан далолат беради. Концертда оркестр репетициялари вақтида ундан нима талаб қилган бўлсалар, шуни бажариши учун кўл ҳаракатининг аниқлиги, оддийлиги ва ифодали бўлиши кифоя қилади. Ижронинг тўлақонли ва муваффақиятли бўлиши учун зарур бўлган асосий шартлардан бири — дирижёрнинг ўзини назорат қилиш, кўлга ола билиш қобилиятидир. Ижрочилик, бадий ижод маҳсули бўлиб у ижодкорнинг иродаси билан онгли равишда бошқариладиган

жараёнدير. Шу боис дирижёр ўзини тўла-тўкис намоён қила билиши муҳим, зеро бу — фикр, хиссиёт, ирода ва бадий тасаввурни максимал даражада ифода қилиш учун мустаҳкам асосдир.

Ҳақиқий ижодкор - дирижёр концерт давомида оркестрнинг роли уникадан қолишмайдиган даражада муҳим эканлигини доимо эсда тутиши лозим. Оркестр билан ягона эстетик мақсад, битта ижодий вазифа орқали боғланган экан, дирижёр у билан худди ягона организмдек уйғунлашиб кетади. Оркестр аъзосини инсон ва муסיқачи сифатида ҳурмат қилган дирижёр манманликдан йироқ бўлади ва шу боис ҳам унинг сўзи ўтади, ижодий кўтаринкилик муҳитини ярата олади. Дирижёр ҳар бир муסיқачини шундай илҳомлантириши керакки, у дирижёрнинг ифодасини худди ўзига бўйсунгандек бажарсин.

Оркестрга нисбатан тенг ҳуқуқли ҳамкордек муомала қилиш баъзида ижро пайтида юзага келиши мумкин бўлган кутилмаган хатоларни бартараф этишда ҳам ёрдам беради. Бундай мураккаб вазифаларда жаҳл қилмаслик, хатто асабийлашганлик белгисини ҳам кўрсатмаслик керак, чунки шундоқ ҳам хижолатда бўлган ижрочилар умуман ўзларини йўқотиб қўйишлари мумкин. Фақат дирижёрнинг хотиржамлиги жонли ижод муҳитини сақлаб қолишга ёрдам беради. Кутилмаган тасодифлар хатто энг муваффақиятли ижро пайтида ҳам юзага келиши мумкин. Қийин вазиятдан қулай тарзда чиқиб кетиш дирижёрнинг саботи ва хотиржамлигига боғлиқ.

Концерт - дирижёр учун доимо синов, зеро у ўз маҳоратини, ижодини тингловчилар ҳукмига ҳавола қилади. Дирижёр концертгача босиб ўтган ва қийинликлар, иккиланишлар, изланишлардан иборат йўлни тингловчилар билмайдилар, улкан тайёргарлик ҳақида улар балки ўйлаб ҳам кўрмагандирлар. Концерт руҳий ва жисмоний зўриқишсиз ўтмайди, шу боис у дирижёрдан пухта профессионал, эмоционал ва жисмоний тайёргарликни талаб қилади. Шу муносабат билан дирижёр концерт олдидан ва концерт куни ўзини қандай тутиши тўғрисида савол туғилади. Концерт кунида, одатда, репетиция бўлиб

ўтади. Бунда оркестрни чарчатиб қўймаслик, деталлар устидаги ишни имкон қадар камайтириш, асосан асарни бошидан охиригача ёки йирик қисмларини ижро этиш тавсия этилади. Шунда дастлабки тайёргарликка муносиб яқун ясалади. Катта ва мураккаб асарларни концерт куни тўлиқ репетиция қилиш тавсия этилмайди. Масалан, Бетховеннинг 9–симфониясини кунига икки маҳал ижро этиш ақлга сиғмайдиган иш. Бундай асарни бир маротаба ижро этгач, оркестр ҳам, дирижёр ҳам уни худди шундай илҳом билан иккинчи бор ижро эта олмайди. Шу боис концерт олдидан кучларни тежаш жуда муҳим. Тажриба шуни кўрсатадики, ўзини яхши хис қилиш, тетик ва кучли бўлиш — ижро муваффақиятли чиқиши учун муҳим омилдир.

Дирижёрнинг концертдан аввалги ҳаёти бутунлай ягона мақсадга, бўлажак ижрога бўйсунган бўлади. Унинг барча ўй-хаёли бўлажак концертга йўналтирилади. Шу боис концерт куни яхшилаб дам олиб, тўйиб ухлаб олиш фойдали. Дирижёрнинг кайфияти яхши бўлиши учун концертга вақтида келишдек «майда-чуйда» нарса ҳам жуда муҳим. Яхшиси концерт бошланишидан 20–30 дақиқа аввал келган маъқул. Бу вақт ичида у руҳан тайёрланиб, ўзини ҳозирлаб олишга улгуради, интизомли бўлиш ўзига ишонч ва жасорат беради. Буларнинг барчаси умумий ҳисобда «формада бўлиш» учун жуда муҳимдир. Асар ижросини бошлар экан, дирижёр биринчи тактларданок ижрочи ва тингловчиларни ушбу асарни ўзига хос хусусиятлари билан таништира бошлайди. Оркестр қошида турган дирижёрнинг хотиржамлиги, унинг эътибори бир ерга тўпланганлиги дарҳол ижрочилар эътиборини ҳам жалб этиб, бир ерга тўплаши керак. Бу - жуда масъулиятли вазифа.

Дирижёрнинг эмоционал таъсир кучи, унинг бошқаларга ҳиссиётларни етказа билиш қобилияти муҳим аҳамият касб этади. Аввало у ўз ҳиссиёти билан оркестрни ром этиши, сўнг эса у билан бирга тингловчиларни сеҳрлаб қўйиши даркор. Айнан эмоционал таъсир кўрсата олиш хусусияти кўп жиҳатдан дирижёрнинг истеъдоди, унинг артистлик маҳорати ва иши сифатини

белгилайди. Бошқаларга ўз ҳиссиётини етказа билиш қобилияти дирижёр ижодининг мустақиллиги, илҳом белгисидир. Илҳом - бу эмоционал самимийлик, чуқур интеллект, санъаткорона темперамент, идрок, эркинлик ва интизом, ўзини бошқариш, юксак маҳорат ва ниҳоят бу ҳақиқий ёрқин истеъдод ҳамда ақлий меҳнат демакдир. Бу жараёнларни бутун ўқиш жараёнида босиб ўтдик, устозларимиз берган билимларни олишга ҳаракат қилдик. Эндиги вазифа – эгалланган билим, малакаларимизни фаолиятимиз давомида тўлдириб бориш, изланиш, ўз ўқувчиларимизга тақдим этиш. Чунки, бугунги кун талабидан келиб чиқиб, Ўзбекистон тараққиётининг ҳозирги босқичида 2017-2021 йилларга мўлжалланган ва қабул қилинган *Ҳаракат стратегияси* янгича ишлаш, янгича фикрлаш ва янгича яшашни тақоза этади. Биз битирувчилар ушбу вазифани бажаришга тайёр бўлишимиз зарур.

Хулоса

Биз танлаган мавзу кўп қамровли, кенг мулоҳаза ва таҳлилни талаб этадиган мавзу, чунки ёш санъат намоёндаларини тайёрлаш, айниқса дирижёр санъатини эгаллаш борасидаги вазифалар, талаблар, катта жамоани бошқаришни замон талаби асосида эгаллаш ушбу мавзу ҳажмига сиғмайди. Шунинг учун мавзунинг бир қиррасини ёритишга ҳаракат қилдик. Ўзбекистонда таниқли ва машҳур ўзбек дирижёрларидан ҳам айримлари фаолияти хусусида сўз юритдик. Лекин ишимиз бу билан тугамайди, келгусида бу изланиш, таҳлил қилиш ишларини давом эттириш мақсадимиз бор. Ниятимиз бакалаврлик даражасидан сўнг магистратурада ўқишни давом эттириш. Унда ушбу мавзунини кенгайтириб, бугунги кунда фаолиятларини ўрганишга арзигулик дирижёрлар – Д.Зокиров, М.Бафоев, Ҳ.Ражабов, А.Бахромов, Ўзбекистон Давлат консерваториясида халқ чолғулари оркестри бўйича бизларга дарс бераётган меҳрибон устозларимиз – Ўзбекистон санъат арбоби, профессор Ф.Р.Абдурахимова, профессор К.Т.Азимов, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими, фахрий профессор Ф.Шукурова, доцент

М.Акмалжонова, катта ўқитувчилар И.Қувватов, Ғ.Аброров, Д.Муталов, Ш.Умаров, К.Азимов ва бошқаларнинг ижодий фаолиятларини кенг ёритиш ниятимиз бор. Мен мутахассисликдан ташқари дирижёрлик санъатига ҳам қизиқишим катта. Шу боис ўзим дирижёрлик сирларини эгаллашга устозим М.Акмалжонова раҳбарлигида ҳаракат қиламан. Дирижёрлик санъати ўзнинг ниҳоятда мураккаблиги билан ажралиб туради. У доимий ақлий ва асабий диққат эътиборни, катта жисмоний кучни талаб қилади. Назаримда, Дирижёр ўзининг шахсий муносабатларидан қатъий назар турли жанр, услубдаги миллий ва замонавий руҳдаги муסיқий адабиётлардан мунтазам хабардор бўлиб бориши, турли ижодий жамоалар, дирижёр, созандалар, хонандалар концертлар, спектакллар, репетицияларга ҳам қатнаб туриши дунёқарашни кенгайтиришга, ижодий фаолиятни четдан кўриб таҳлил қилиш, ижобий томонларини ўзида мужассам этишга хизмат қилади. Бунда бўлғуси ёш дирижёрнинг ўзига хос бадий хусусиятлари (индивидуаллиги) шаклланиб, билим доираси чуқурлашади. Фалсафа, эстетика, педагогика, психология ва санъат турларининг тарихи хусусидаги билимларини ошириб бориши ҳам муҳим ҳисобланади. Шу муносабат билан дирижёр ақлан ва жисмонан бақувват бўлиши учун спорт билан шуғулланиш, иш кунини тартибли ўтказишга бўлжак дирижёр алоҳида аҳамият бериши лозим. Юқорида қайд этилган шартларга яъни, эшитиш қобилиятингиз устида доим иш олиб борсангиз, муסיқашунослик-композиторлик факультети ҳажмида муסיқа назариясини ўргансангиз, асарлар шаклини ва чолғулаштириш дарсларини чуқур ўзлаштиргангиз, фортепианода партитураларни чалсангиз, оркестр асбобларидан бирини ўзлаштириб олсангиз, тўрт қўллик асарларни чалиб турсангиз, опера-балет спектаклига, классик муסיқа концертларига доим қатнаб турсангиз, ўз билимингизни кенгайтириш устидан ҳаракат қилсангиз, спорт билан ошно бўламан деб ваъда берсангиз – унда марҳамат, опера симфоник дирижёрлигининг биринчи дарсига ташриф буюришингиз

мумкин. Табиатдан берилган қобилият, истеъдод, сезгирлик, иродалик каби хусусиятларга ҳам эга бўлиш лозим. Чунки дирижёрнинг ўзига хос бадиий услуби айнан ана шу хусусиятлар билан ўлчанади. Ўйлайманки, ушбу талаб ва вазифаларни бажаришга мунтазам амал қилиш яхши мутахассис бўлиб етишишга омил бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: “Ўзбекистон”, НМИУ, 2017.
2. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ.-Т.: Шарқ, 1998 .
3. Каримов И.А.Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. Т.7.-Т.: Ўзбекистон, 1999 .
4. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.Маънавият, 2008 й.
5. Азимов К. Ўзбекистон дирижёрлари.-Т., 2001.
6. Ашрафий М. Музыка в моей жизни. Т. 1975.
7. Безбородова Л. А. Дирижирование. М. Просвещение 1990.
8. Иванов-Радкевич А. Пособие для начинающих дирижеров. М. Музыка, 1977.
9. Иванов-Радкевич А. О воспитании дирижёра. М. 1979.
10. Акбаров И. Муסיқа луғати. Т.1987 й.
11. Ливиев А. Ўзбек миллий чолғусозлик тарихи . Т. 2005 й.
12. Тошматов Э. Дирижёрлик. Т. 2008
13. Кондрашин К. О дирижерском искусстве. Изд. Сов. Композитор. Л-М. 1970.
14. Азимов Б. Дирижёрлик амалиёти. Т.2010.
15. Абдурахимова Ф.Р. Оркестр синфи. Т.2015

Интернет маълумотлари:

1. <http://www.assc.uz/Axborotresursmarkazi>
2. <http://www.conservatoriy.uz>
3. <http://www.gov.uz>
4. <http://www.lex.uz>
5. <http://www.ziyonet.uz>